

***Ὁ Κρής λόγιος Εὐμένιος Ξηρουδάκης ὡς φοιτητής εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν
τῆς Χάλκης: ἀνέκδοτα αὐτοβιογραφικά στοιχεῖα τῆς περιόδου 1850-1875¹***

Θεόδωρος Μεϊμάρης

Μητροπολίτης Σελευκείας

Καθηγητὴς τῆς Πατριαρχικῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Κρήτης

Ἡ παροῦσα μελέτη ἐξετάζει τὰς ἀγνώστους καὶ τὰς ἀνεξερευνήτους πτυχὰς τῆς αὐτοβιογραφίας τοῦ Κρητὸς λογίου Μητροπολίτου Κρήτης Εὐμενίου τοῦ Ξηρουδάκη (1850-1920), μέ ἰδιαίτεραν ἔμφασιν εἰς τὴν περίοδον τῆς φοιτήσεώς του εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης. Σύνολος ἡ ἔρευνα ἐδράζεται ἐπὶ ἀνεκδότου ἀρχεῖακοῦ ὑλικοῦ ἐκ τῶν ἀρχείων τῆς Σχολῆς, ἰδίως ἐπὶ τῶν αὐτοβιογραφικῶν του σημειωμάτων, τιτλοφορουμένων «Ἀπομνημονεύματα τῆς ἐμῆς βιοτῆς», ἅτινα συνέταξεν ὡς φοιτητὴς ὑπὸ τὸ ὄνομα Νικόλαος Γεωργιάδης. Τὰ εὐρήματα ταῦτα ἀποσαφηνίζουν κρίσιμα βιογραφικά ζητήματα, ὡς ὁ τόπος (Ἀνώπολις Σφακίων) καὶ ὁ χρόνος (1850) γεννήσεώς του, καταρρίπτοντα παλαιότερας θεωρίας περὶ γεννήσεως ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἡ μελέτη ἀναλύει, ἐπίσης, τὰς διακοπείσας, λόγῳ ἀσθενειῶν καὶ οἰκογενειακῶν δυσχερειῶν σπουδὰς του, τὴν εἴσοδόν του εἰς τὴν Χάλκην (1867), τὰ σωζόμενα ἀκαδημαϊκά του πονήματα καὶ τὴν πτυχιακὴν του ἐργασίαν. Τέλος, ἐξετάζονται οἱ λόγοι τῆς καθυστερημένης ἀποφοιτήσεώς του (1875), οἱ ὅποιοι ἀνάγονται εἰς διοικητικὰς ἀναταραχὰς ἐν τῇ Σχολῇ καὶ εἰς διετὴ ἀπουσίαν τοῦ ἰδίου ἐν Κρήτῃ πρὸς ἀνάρρωσιν.

Λέξεις κλειδιά: Εὐμένιος Ξηρουδάκης, Νικόλαος Γεωργιάδης, Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, Ἐκκλησία Κρήτης, Θεολογικὴ Σχολὴ Χάλκης, Ἀνέκδοτα αὐτοβιογραφικά στοιχεῖα, 19^{ος} αἰώνας.

¹ Ἡ παροῦσα ἀνακοίνωσις ἐπραγματοποιήθη κατὰ τὰς ἐργασίας τοῦ ὑπὸ τῆς Πατριαρχικῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Κρήτης διοργανωθέντος ἐν τῇ ἔδρᾳ αὐτῆς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Κρήτες Λόγιοι: 16^{ος}-19^{ος} αἰώνας» (6-8 Νοεμβρίου 2025).

Εἰς τὴν εὐρυτάτην καὶ ἀξιωματικὴν σφαῖραν τῶν Κρητῶν λογίων² τῆς περιόδου μεταξύ τῶν ΙΣΤ' καὶ ΙΘ' αἰώνων, μία μορφή πού διακρίνεται διὰ τὸν συνδυαστικὸν τῆς ρόλου εἰς τὰ πεδία τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως, τῆς εὐρυμαθείας καὶ τῆς ἀκαδημαϊκῆς προσφορᾶς τυγχάνει ἐκείνη τοῦ Εὐμενίου Ξηρουδάκη, ὁ ὁποῖος διετέλεσεν Ἐπίσκοπος Λάμπης καὶ Σφακίων (1886-1898) καὶ Μητροπολίτης Κρήτης (1898-1920)³. Ἡ παροῦσα μελέτη φιλοδοξεῖ νὰ ἀναδείξῃ τὸ ἀποτύπωμα τοῦ Εὐμενίου Ξηρουδάκη εἰς τὸν ἀκαδημαϊκὸν στίβον ἐκ τῆς παρουσίας τοῦ κρητικοῦ κληρικοῦ εἰς τοὺς χώρους τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης⁴ ὡς φοιτητοῦ αὐτῆς, διὰ τῆς ἀξιοποιήσεως καὶ ἀναδείξεως ἀνεκδότου ἀρχιερακοῦ ὕλικου πού διασφύζεται εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Σχολῆς. Σημειωτέον ὅτι ὁ Εὐμένιος Ξηρουδάκης –ὡς καὶ ἕτεραι περιπτώσεις– δέν ὠλοκλήρωσε τὸν κύκλον τῆς παρουσίας του εἰς τὴν εἰρημένην Θεολογικὴν Σχολὴν μέ τὸ πέραν τῶν ἑπταετῶν σπουδῶν του, καθὼς, ὡς γνωστὸν, διετέλεσε καὶ μέλος τοῦ καθηγητικοῦ προσωπικοῦ τῆς Σχολῆς ἐπὶ μίαν ἐξαετίαν (1880-1886)⁵, ἕως τῆς ἐκλογῆς του εἰς Ἐπίσκοπον Λάμπης καὶ Σφακίων.

Τυγχάνει πανθομολογουμένη ἡ διαπίστωσις τῶν εἰδημόνων, ὅτι ὁ κρητικῆς καταγωγῆς Εὐμένιος Ξηρουδάκης ἦτο λόγιος μέ ἰδιαίτεραν ἔφεσιν εἰς τὰ γράμματα καὶ τὴν μάθησιν καὶ κάτοχος εὐρυτάτης παιδείας. Κατὰ τὸν Νικόλαον Τωμαδάκη, ὁ Εὐμένιος Ξηρουδάκης ἦτο «*Κρῆς ἐκκλησιαστικὸς καὶ λόγιος*»⁶, ἐνῶ κατὰ τὸν Γεώργιον Ἀντουράκη, ὁ Εὐμένιος:

² Βλ. σχετικῶς ΕΜ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ, *Κρήτες Λόγιοι τοῦ 17^{ου} καὶ 18^{ου} αἰῶνα*, [Μεταπτυχιακὴ Ἔργασία], Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, Θεολογικὴ Σχολή, Τμῆμα Ποιμαντικῆς καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας, Θεσσαλονίκη, 2014 (DOI: 10.26262/heal.auth.ir.269926).

³ Συμφώνως πρὸς τὸ ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ ἀπὸ Λάμπης καὶ Σφακίων Μητροπολίτου Κρήτης Εὐμενίου Ξηρουδάκη, ἡ ἐκλογή ἐγένετο τὴν 12^{ην} Μαΐου 1898. Τὸ τριπρόσωπον τῆς ἐκλογῆς συνεκροτήθη ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Σερρῶν Γρηγορίου καὶ τῶν Ἐπισκόπων Λάμπης καὶ Σφακίων Εὐμενίου καὶ Πέτρας Τίτου. Βλ. Πατριαρχικὸν Ἀρχειοφυλάκιον (Π.Α.), *Κῶδις Πατριαρχικῆς Ἀλληλογραφίας, Ὑπομνημάτων, Ἐκλογῶν καὶ Σιγιλλίων*, Αβ1 (12 Μαΐου 1898, ἐπινεμήσεως ια'), 21. Πρβλ. ΑΙ. ΤΣΑΚΟΠΟΥΛΟΥ (Ἀρχιμανδρίτου, Ἀρχιεπίσκοπος τῶν Πατριαρχείων), «Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι κατὰ τοὺς Κώδικας τῶν Ὑπομνημάτων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. (Συνέχεια)», *Ὁρθοδοξία*, ἔτ. ΛΓ', τευχ. Α' (Ἰανουαρίου-Φεβρουαρίου-Μαρτίου 1958), 301.

⁴ Βλ. ἐνδεικτικῶς Γ. ΓΡΗΓΟΡΑ (Ἀρχιμανδρίτου), *Ἡ ἐν Χάλκῃ Θεολογικὴ Σχολή (1844-1898)*, ἐκδ. Ἀλεξάνδρεια (1907)· Α. ΜΕΞΗ, *Ἡ ἐν Χάλκῃ Ἱερά Θεολογικὴ Σχολή. Ἱστορικά Σημειώματα (1844-1935)*, (Ἐν Κωνσταντινουπόλει)· Β. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, *Ἡ Ἱερά Θεολογικὴ Σχολή τῆς Χάλκης*, ἐκδ. Ἀφοί Κυριακίδη (Θεσσαλονίκη 1988)· Β. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, *Ἡ Ἱερά Θεολογικὴ Σχολή τῆς Χάλκης, Συμπλήρωμα, 1985-2000*, ἐκδ. Ἀφοί Κυριακίδη (Θεσσαλονίκη 2001)· ΧΡ. ΚΑΛΑΪΤΖΗ (Μητροπολίτου Μύρων), *Χρεωστικὴ ἱστορικὴ ἀνασκόπηση γιὰ τὴν Ἱερά Θεολογικὴ Σχολή τῆς Χάλκης. Ξεφυλλίζοντα τὰ βοτρυδοφαγώμενα καὶ σκονισμένα χαρτιά τῆς Ἱστορίας*, ἐκδ. Ἱερά Μητρόπολις Μύρων - Ἰστός (Πόλη 2013).

⁵ Ἡ ἀκαδημαϊκὴ παρουσία τοῦ Εὐμενίου Ξηρουδάκη εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης ὡς καθηγητοῦ κατὰ τὴν περίοδον 1880-1886 θά ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον νέου ἄρθρου.

⁶ Ν. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, «Εὐμένιος. (1850-1 Ἀπριλίου 1920). Ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, τ. Ε' (Ἀθῆναι 1964), 1061.

«ἀποδείχτηκε λαμπρός ἐπιστήμονας καί διδάσκαλος μέ ἔμφυτη παιδαγωγικότητα καί αὐστηρότητα... λόγιος ἄνδρας, καταρτισμένος περισσότερο στήν Πρακτική Θεολογία, ἀλλά ὄχι λιγότερο καί σέ διάφορες ἄλλες ἐπιστῆμες (Γεωπονική, Κοινωνιολογία, Φιλοσοφία κ.ἄ.)»⁷.

Εἰς τό ἀρχεῖον τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης διασώζονται χειρόγραφα κείμενα τοῦ Εὐμενίου Ξηρουδάκη ἀπό τά ἔτη τῶν σπουδῶν του εἰς τήν Σχολήν. Τά κείμενα αὐτά –τέσσερα εἰς τόν ἀριθμόν, ἐκ τῶν ὁποίων τά τρία πρῶτα συμπεριλαμβάνονται εἰς τά γυμνάσματα τοῦ ὠρολογίου προγράμματος τῆς Σχολῆς καί τό τελευταῖον ἀποτελεῖ τήν πτυχιακὴν του ἐργασίαν– τυγχάνουν μέρος ἐργασιῶν τοῦ προγράμματος σπουδῶν τῆς Σχολῆς, παρά ταῦτα ρίπτουν φῶς εἰς σειρὰν ζητημάτων σχετικῶς μέ τήν βιογραφίαν καί τήν προσωπικότητα τοῦ Εὐμενίου καί ἀποκαλύπτουν τόσον τόν ἐσωτερικόν κόσμον τοῦ νεαροῦ τότε φοιτητοῦ ὅσον καί τάς προτεραιότητάς του σχετικῶς μέ το παιδευτικόν ἀγαθόν καί τά αἰτούμενα τῆς ἐποχῆς του. Πρόκειται διὰ τά ἐξῆς πονήματα: α) «Γυμνάσματα τοῦ Β^{ου} ἔτους. Ἀπομνημονεύματα τῆς ἐμῆς βιοτῆς» καί «Περιγραφή τῆς Νήσου Κρήτης», β) «Γυμνάσματα τοῦ Γ^{ου}! ἔτους. Ἐπιστολαί», γ) «Γυμνάσματα τοῦ Δ! ἔτους» (Ρητορικά Προγυμνάσματα) καί δ) «Θέσις ὅτι ὁ Μωϋσῆς ἐστίν ὁ ἀληθὴς τῆς Πεντατεύχου Συγγραφεύς».

Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἀπὸ ἱστορικῆς σκοπιᾶς, λόγῳ τῆς ἀποσαφηνίσεως ζητημάτων πού σχετίζονται μέ ἐπὶ μέρους σημεῖα τῆς ζωῆς τοῦ Εὐμενίου Ξηρουδάκη –ιδίως μέ τήν παιδικήν καί τήν νεανικήν του ἡλικίαν περί τῆς ὁποίας αἱ ἤδη ὑφιστάμεναι πληροφοροίαι τυγχάνουν οὐχί ἀπλῶς σποραδικαί ἀλλὰ μᾶλλον ἀνύπαρκτοι– ἔχει ἡ ἐργασία «Γυμνάσματα τοῦ Β^{ου} ἔτους. Ἀπομνημονεύματα τῆς ἐμῆς βιοτῆς», ἡ ὁποία ἀποτελεῖ κατ’ οὐσίαν τό αὐτοβιογραφικόν σημείωμα τοῦ εἰρημένου.

Σημειωτέον ὅτι ἡ ἐν λόγῳ ἐργασία διασώζεται εἰς τό σχετικόν ἀρχεϊακόν ὑλικόν τῆς Σχολῆς πού ἐπιγράφεται «Κῶδιξ Γυμνασμάτων τοῦ ἔτους 1867-1868» καί ἐκτός τῆς αὐτοβιογραφίας τοῦ φοιτητοῦ Νικολάου Γεωργιάδου –ὅπως ὑπογράφει ὁ Εὐμένιος Ξηρουδάκης– ἡ ἐν λόγῳ ἐργασία, ἀποτελουμένη ἀπὸ εἴκοσι καί τέσσαρας σελίδας καί φέρουσα

⁷ Γ. Β. ΑΝΤΟΥΡΑΚΗ, *Εὐμένιος Ξηρουδάκης ὁ λόγιος καί ἀγωνιστὴς Ἱεράρχης (1850-1920)*, (Αθήνα 1990), 11, 25.

ήμερομηνίαν συντάξεως τήν 1^{ην} Ἰουνίου 1868 καί τόπον συγγραφῆς τήν Θεολογικήν Σχολήν τῆς Χάλκης, περιλαμβάνει καί ἓν δεύτερον μέρος ὑπό τόν τίτλον: «Περιγραφή τῆς Νήσου Κρήτης»⁸.

Ὁ Εὐμένιος Ξηρουδάκης ὡς προμετωπίδα τοῦ ὑπό ἐξέτασιν γυμνάσματος θέτει τήν σημασίαν καί τόν ρόλον τῆς παιδείας ὡς τῆς αἰτίας τῆς ἀνθρωπίνης δόξης καί τιμῆς ἐκ τῆς παραθέσεως χωρίων ἀπό τόν Μέγαν Βασίλειον, τόν Ρήτορα Δημοσθένην καί τόν Πλούταρχον (*Περί παιδων ἀγωγῆς*), εἰς τήν προσπάθειάν του νά δικαιολογήσῃ τήν ἀνάγκην μιμήσεως τοῦ παραδείγματός των μέσῳ τῆς ἐπιδείξεως πνεύματος ἐπιμελείας καί καταβολῆς πάσης δυνατῆς προσπαθείας διά τήν μόρφωσιν τῶν νέων. Εἰς τό πλαίσιον τοῦτο, ὁ Εὐμένιος θά ἐκλάβῃ ὡς λυσιτελέες καί ὠφέλιμον τό ὑπό ἐξέτασιν γύμνασμα ὡς μέρος τοῦ ὠρολογίου προγράμματος τῶν σπουδῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης λέγων τά ἐξῆς: «διότι πρὸς τοῦτον τόν σκοπόν ἡ ἡμετέρα Σχολή πάνυ εὐλόγως ἐθεσπίσατο πρὸς τοῖς ἄλλοις ἵνα πάντες οἱ ἐν τῇ δευτέρᾳ τάξει φοιτῶντες μαθηταὶ ἐκθέτωσι τά τῆς βιοτῆς αὐτῶν»⁹.

Ἐκ τῶν αὐτοβιογραφικῶν του στοιχείων διευκρινίζεται ἐπαρκῶς τό ζήτημα τῆς καταγωγῆς καί τοῦ τόπου γεννήσεώς του, τό ὅποῖον ἐταλάνισεν ἀρκετοὺς ἱστορικούς χωρὶς νά μπορῇ νά δοθῇ μία συγκεκριμένη καί ἔγκυρος ἀπάντησις. Κατά μέν τόν Ἀρχιμανδρίτην Εὐγένιον Κωσταρίδην «ὁ Εὐμένιος Ξηρουδάκης ἐξ Ἀνωπόλεως Σφακίων καταγόμενος ἐγεννήθη καί ἀνετράφη ἐν Κωνσταντινουπόλει»¹⁰, ἅψιν τήν ὁποίαν συμμερίζονται τόσοσιν ὁ Νικόλαος Τωμαδάκης, θεωρῶν ὅτι «ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου εἶχον ἐγκατασταθῇ οἱ γονεῖς του»¹¹, ὅσον καί ὁ Γεώργιος Ἀντουράκης, ἀναφέρων ὅτι «ἄγνωστο πότε ἡ οἰκογένειά του ἐγκαταστάθηκε στήν Κωνσταντινούπολη, ὅπου καί γεννήθηκε ὁ Νικόλαος - Εὐμένιος»¹², ἐνῶ τόσοσιν ὁ Μητροπολίτης Ρεθύμνης καί Αὐλοποτάμου Θεόδωρος Τζεδάκης¹³ ὅσον καί ὁ Καθηγητής τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης Βασίλειος Σταυρίδης ἀναπαράγουν τήν αὐτήν

⁸ Βλ. ἐνδεικτικῶς Β. ΨΙΛΑΚΗ, *Ἱστορία τῆς Κρήτης (ἀπό τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων)*, τ. Δ', ἐκδ. Ἀρκάδι (Ἀθήνα 1909)· Η. COUTURIER, *Ἡ Κρήτη, ἡ θέσις αὐτῆς ἐξ ἀπόψεως τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου* (μτφρ. Ἀρχιμ. Τ. Βενέρης), ἐκδ. Ἡ Ἰδὴ (Ἡράκλειον 1911).

⁹ Ν. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, «Γυμνάσματα τοῦ Β^{ου} Ἰετούς. Απομνημονεύματα τῆς ἐμῆς βιοτῆς», *Κώδιζ Γυμνασμάτων τοῦ ἔτους 1867-1868*, Ἀρχεῖον Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, 377.

¹⁰ ΕΥ. ΚΩΣΤΑΡΙΔΗ, *Ἡ σύγχρονος Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία - Αἱ ὑπηρεσίαι τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τό ἔθνος κατὰ τήν λήξαν ἑκατονταετηρίδα 1821-1921* (Ἐν Ἀθήναις 1921), ἐκδ. Μπαρμπουνάκη (Θεσσαλονίκη 2020), 123.

¹¹ Ν. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗ, «Εὐμένιος. (1850-1 Ἀπριλίου 1920). Ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης», ὁ.π., 1061. Πρβλ. Ε. Γ., «Εὐμένιος (Ξηρουδάκης). Μητροπολίτης Κρήτης», *Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ*, τ. ΙΑ', ἐκδ. Πυρσός (Ἀθήναι), 749.

¹² Γ. Β. ΑΝΤΟΥΡΑΚΗ, *Εὐμένιος Ξηρουδάκης ὁ λόγιος καί ἀγωνιστὴς Ἱεράρχης (1850-1920)*, ὁ.π., 9.

¹³ Βλ. Θ. ΤΖΕΔΑΚΗ (Μητροπολίτου Ρεθύμνης καί Αὐλοποτάμου), «Εὐμενίου Ξηρουδάκη, Μητροπολίτου Κρήτης, Ἡ ἐπὶ τῇ καταστάσει αὐτοῦ Ποιμαντορικὴ Ἐγκύκλιος», *Νέα Χριστιανικὴ Κρήτη*, ἔτ. Α', τεύχ. 1 (Ἰανουάριος-Ἰούνιος 1989), 16.

πληροφορίαν¹⁴. Κατά δέ τά περί Εὐμενίου Ξηρουδάκη βιβλιογραφικά στοιχεία πού ἀναφέρει ὁ πανεπιστημιακός Μητροπολίτης Ἀρκαλοχωρίου Ἀνδρέας Νανάκης εἰς τήν μονογραφίαν «Τό Μητροπολιτικό ζήτημα καί ἡ ἐκκλησιαστική ὀργάνωση τῆς Κρήτης (1897-1900)»: «ὡς τόποι γέννησής του φέρονται ἡ Κωνσταντινούπολη, ἡ Χάλκη¹⁵, ἀλλά καί ἡ Σίφνος καί ἡ Φολέγανδρος»¹⁶.

Ἡ αὐτοβιογραφία τοῦ Εὐμενίου Ξηρουδάκη ἔρχεται νά ρίψη φῶς εἰς τό ζήτημα καί νά ἄρῃ τήν οἰανδήποτε ἀντιγνώμیان περί ἐτέρου τόπου καταγωγῆς καί γεννήσεως, καθὼς ὁ συγγραφεύς τῶν «Ἀπομνημονευμάτων τῆς αὐτοῦ βιοτῆς» Νικόλαος Γεωργιάδης θά ἐπισημάνῃ τά ἐξῆς διαφωτιστικά:

«Καταγόμενος ἐκ τῆς βασιλίσσης τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους πολυθαυμάστου καί ἐκατονταπόλεως Κρήτης, εἶναι περιττόν νά εἶπω τόν ἐθνισμόν μου ὡς ἀπόγονος τοῦ Μίνωος (...) Ἐγεννήθην ἐκ γονέων εὐσεβῶν καί ὀρθοδόξων Γεωργίου καί Μαρίας τῇ 26^ῃ Σεπτεμβρίου τῷ 1850^ῳ σωτηρίῳ ἔτει εἰς τήν Ἐπαρχίαν τῶν Σφακίων τῆς Κρήτης ἔν τινι κομπολόει Ἀνωπόλει καλουμένη»¹⁷.

Ἐκτός τοῦ τόπου γεννήσεώς του, πού προσδιορίζεται ὡς ἡ Ἀνώπολις Σφακίων, ἡ ὡς ἄνω αὐτοβιογραφική ἀναφορά τοῦ Εὐμενίου ἔρχεται νά καταρρίψῃ καί μία ὀλιγώτερον διαδεδομένην ἄποψιν περί τοῦ ἔτους γεννήσεώς του, συμφώνως πρός τήν ὁποίαν ὁ Ξηρουδάκης δέν ἐγεννήθη τό 1850, ὅπως συμφωνεῖ τό σύνολον σχεδόν τῶν ἱστορικῶν καί μαρτυρεῖ καί ὁ ἴδιος, ἀλλά κατά μίαν πενταετίαν ἐνωρίτερον, τό 1845, ὅπως ἀναφέρεται σχετικῶς εἰς μίαν ἐκθεσιν τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1900¹⁸.

Σημειωτέον ὅτι κατά τήν περίοδον τοῦ ΙΘ' αἰῶνος δέν ἦτο ἄγνωστος ἡ πρακτική τῆς συγγραφῆς αὐτοβιογραφικῶν κειμένων ἀπό τούς λογίους τῆς ἐποχῆς. Χαρακτηριστικόν παράδειγμα ἀποτελεῖ ὁ Κῶδιξ Αὐτοβιογραφίας τοῦ Νικάνδρου Ζαννουβίου, ἐνός ἄλλου Κρητός λογίου τῆς ἐποχῆς καί ὑπερμάχου τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ¹⁹, ἐπιγραφόμενος: «Τά καθ'

¹⁴ Βλ. Β. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, *Ἡ Ἱερά Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης, 1844-1923*, Α' (Ἀθῆναι 1970), 98.

¹⁵ Ἡ ἄποψις ὅτι ὁ Εὐμένιος Ξηρουδάκης ἐγεννήθη εἰς Χάλκην προέρχεται ἐκ σχετικοῦ ἄρθρου τοῦ Ν. Ζευγαδάκη εἰς τήν ἐφημερίδα «Ἐθνική Φωνή» (Ἡράκλειον, 25 Φεβρουαρίου 1980).

¹⁶ Α. ΝΑΝΑΚΗ (Ἀρχιμανδρίτου, νῦν Μητροπολίτου Ἀρκαλοχωρίου), *Τό Μητροπολιτικό Ζήτημα καί ἡ ἐκκλησιαστική ὀργάνωση τῆς Κρήτης (1897-1900)*, ἐκδ. Ἐπέκταση (Κατερίνη 1995), 66.

¹⁷ Ν. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, «Γυμνάσματα τοῦ Β^{ου} Ἑτους. Ἀπομνημονεύματα τῆς ἐμῆς βιοτῆς», ὁ.π., 377-378.

¹⁸ Βλ. Α. ΝΑΝΑΚΗ, *Τό Μητροπολιτικό Ζήτημα καί ἡ ἐκκλησιαστική ὀργάνωση τῆς Κρήτης (1897-1900)*, ὁ.π., 66.

¹⁹ Βλ. ἐνδεικτικῶς Π. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, ἐκδ. Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος Ἑθνικῆς Τραπεζῆς (Ἀθήνα 1996)· Κ. ΔΗΜΑΡΑ, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός, Νεοελληνικά Μελετήματα 2*, ἐκδ. Ἑρμῆς (Ἀθήνα 2002)· Κ. ΔΗΜΑΡΑ, *Ἑλληνικός Ρωμαντισμός*, ἐκδ. Ἑρμῆς (Ἀθήνα 2004).

ἐαυτὸν Νικάνδρου Ζαννουβίου τοῦ ἐκ Κυδωνίας Κρήτης²⁰. Ὁ Νίκανδρος Ζαννούβιος καὶ ὁ Εὐμένιος Ξηρουδάκης, μάλιστα, ὑπῆρξαν συνδιεκδικηταί, τρόπον τινά, τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου Κυδωνίας καὶ Αποκορώνου τὸ 1880, ὅτε καὶ ἐξεδηλώθη τὸ Ἐπισκοπικὸν Ζήτημα (1880-1882)²¹ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κρήτης²².

Αναφορικῶς δὲ πρὸς τὸ ὀνοματεπώνυμον Νικόλαος Γεωργιάδης, τὸ ὁποῖον ὁ Εὐμένιος Ξηρουδάκης χρησιμοποιοῖ κατὰ τὰ ἔτη τῶν σπουδῶν του εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης, θὰ πρέπει νὰ διευκρινισθῇ ὅτι εἰς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν αὐτοβιογραφικὸν του γύμνασμα γίνεται ἀναφορά μόνον εἰς τὸ ὄνομα Νικόλαος, τὸ ὁποῖον ἔλαβε κατὰ τὴν βάπτισίν του «ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, γενομένου ἀναδόχου εὐσεβοῦς τινός Νικολάου καλουμένου, ὅστις ἠθέλησεν ὅπως μεταδῶσῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς ἐμέ, καλέσας με Νικόλαον»²³, χωρὶς νὰ προσδιορίζη τὸν τόπον ὅπου ἔκειτο ὁ μνημονευθεὶς ναός, ὁ ὁποῖος, ὡστόσον, εὐρίσκετο ἐν Κρήτῃ, καθὼς ἀναφέρεται εἰς τὴν συνάφειαν τῆς διηγήσεως περὶ τῆς Ἀνωπόλεως Σφακίων, πρό, δηλαδή, τῆς μετοικήσεως τοῦ Εὐμενίου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Λεκτέον ὅτι ὁ Εὐμένιος δέν πραγματοποιεῖ οὐδεμίαν ἀναφορὰν εἰς τὸ ἐπίθετόν του «Ξηρουδάκης», ἀναφερόμενος μόνον εἰς τὰ ὀνόματα τῶν γονέων του, Γεωργίου καὶ Μαρίας, ἐνῶ ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα ἔχει ἤδη καταδεικνύει πῶς ὁ Εὐμένιος «ὅταν ἦταν στὴν Κρήτη, ὑπέγραφε μὲ τὸ ἐπώνυμο Ξηρουδάκης (...) Στὴν Κωνσταντινούπολιν ὁμῶς ἐπικράτησε τὸ Ξηρουδάκης»²⁴. Τὸ ἐπίθετον «Γεωργιάδης», τὸ ὁποῖον χρησιμοποιοῖ κατὰ τὰ ἔτη τῶν σπουδῶν του εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης, προέρχεται ἐκ τοῦ παλαιοῦ ἔθους πολλῶν εἰς τὸν ἐλληνόφωνον κόσμον νὰ ἀλλάζουν ἐπώνυμον²⁵, λαμβάνοντες τὸ νέον ἀπὸ τὸ πατρώνυμόν τους. Συνεπῶς, ὁ Εὐμένιος, ὡς λαϊκὸς Νικόλαος, ἐχρησιμοποίησε τὸ ἐπώνυμον «Γεωργιάδης» ὡς προερχόμενον ἀπὸ τὸν πατέρα του, Γεώργιον. Ἄλλως τε, καὶ ὁ Νίκανδρος Ζαννούβιος, συνυποψήφιος τοῦ

²⁰ Βλ. Θ. ΜΕΪΜΑΡΗ (Τριτεύοντος τῶν Πατριαρχικῶν Διακόνων, νῦν Μητροπολίτου Σελευκείας), *Ἐθνικός προσδιορισμός καὶ αἰτούμενα στοῦ Ἑλλαδικό Κράτος. Τὰ καθ' ἑαυτὸν Νικάνδρου Ζαννουβίου καὶ ἡ ἐποχὴ του (1828-1888)*, ἐκδ. Ἀντ. Σταμούλη (Θεσσαλονίκη 2012).

²¹ Βλ. Α. ΝΑΝΑΚΗ (Διακόνου, νῦν Μητροπολίτου Ἀρκαλοχωρίου), *Τὸ Ἐπισκοπικὸ Ζήτημα (1880-1882) καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Κρήτης*, ἐκδ. Τέρτιος (Κατερίνη 1992), 31-37, 85-90.

²² Περὶ ἐνὸς συντόμου ἱστορικοῦ σημειώματος διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κρήτης βλ. Θ. ΤΖΕΔΑΚΗ, «Κρήτης, Μητρόπολις», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, τ. Ζ' (Ἀθήνα 1965), 1013-1030.

²³ Ν. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, «Γυμνάσματα τοῦ Β' ἔτους. Απομνημονεύματα τῆς ἐμῆς βιοτῆς», ὁ.π., 378.

²⁴ Α. ΝΑΝΑΚΗ (Διακόνου, νῦν Μητροπολίτου Ἀρκαλοχωρίου), «Ἡ πνευματικὴ κίνησις στὴν Κρήτη μετὰ τὴ Σύμβαση τῆς Χαλέπας (1878) καὶ ἡ συμβολὴ τῆς Ἐκκλησίας», *Νέα Χριστιανικὴ Κρήτη*, ἔτ. Γ', τευχ. 5-6 (Ἰανουάριος-Δεκέμβριος 1991), 66.

²⁵ Βλ. σχετικῶς Δ. ΤΟΜΠΑΪΔΗ, *Ἑλληνικά ἐπώνυμα τουρκικῆς προέλευσης*, ἐκδ. Ἐπικαιρότητα (2002)· Χ. ΣΥΜΕΝΩΝΙΔΗ, *Ἑτυμολογικὸ Λεξικὸ τῶν Νεοελληνικῶν Οἰκωνυμίων*, τόμ. Α'-Β', ἐκδ. Κέντρου Μελέτης Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου (2010)· Δ. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΥ, *Ἱστορικὸ Λεξικὸ Ἑλληνικῶν Ἐπωνύμων*, ἐκδ. Πάπυρος (2016).

Εὐμενίου διά τόν ἐπισκοπικόν θρόνον Κυδωνίας καί Ἀποκορώνου, «μετέβαλε τό πατρικό του επίθετο Τζανουδάκης εἰς τό Ζαννούβιος, ὅταν γιά δεύτερη φορά ἐπισκέφθηκε τήν Ἀθήνα»²⁶, δηλαδή, τό 1851.

Ὁ Εὐμένιος Ξηρουδάκης ὑπῆρξεν ἐκ γενετῆς φιλάσθενος, καθώς ἡ ὑγεία του ἐκλονίσθη πολλάκις, συμφώνως μέ ὅσα καταγράφει εἰς τό αὐτοβιογραφικόν του ὑπόμνημα. Ἦδη ἀπό τό πρῶτον ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἀμέσως μετά τήν μετοίκησιν τοῦ πατρός του, Γεωργίου, ἐκ Κρήτης εἰς Κωνσταντινούπολιν δι' ἐπαγγελματικούς λόγους, τό 1851²⁷, ὁ νεαρός Νικόλαος, ὡς λέγει χαρακτηριστικῶς:

«ὕπεπeson εἰς βαρυτάτην ἀσθένειαν ὅπου οὐδεῖς τῶν ἱατρῶν ἠδυνήθη ὅπως μοι δώση μικράν τινά ἀνακούφισιν εἰς τοὺς πόνους μου. Ἡ δέ Μήτηρ μου καί ὁ ἀνάδοχός μου δέν ἔπαυον ἀπό τό νά ἐφευρίσκουν νέα τεχνουργήματα τῶν ἱατρῶν. Ἀλλά μηδεμίαν ὠφέλειαν λαβόντες κατέφυγον εἰς τήν πανσθενουργόν καί κραταιάν χεῖρα τοῦ Θεοῦ, ὑφ' ἧς καί ἰάθην ἐπί τέλους»²⁸.

Ἡ ἐγκύκλιος μόρφωσις τοῦ ἐξαετοῦς Νικολάου περιελάμβανε τήν ἐπί ἑν τετράμηνον ἐγγραφὴν του εἰς τήν Σχολήν²⁹, ὡς λέγει, «εἰς ἣν ἔμαθον τά στοιχεῖα τοῦ Ἀλφαβήτου μέχρι τῆς

²⁶ Θ. ΜΕΪΜΑΡΗ, *Ἐθνικός προσδιορισμός καί αἰτούμενα στό Ἑλλαδικό Κράτος. Τά καθ' ἑαυτὸν Νικάνδρου Ζαννουβίου καί ἡ ἐποχή του (1828-1888)*, ὁ.π., 22.

²⁷ Κατὰ τόν Καθηγητὴν Γεώργιον Ἀντουράκη:

«στήν αἴγλη τῆς Βασιλίδος τῶν Πόλεων, στίς πολλές ἐπαναστάσεις τῶν Σφακιανῶν καί στή δίψα γιά μιὰ καλύτερη ζωὴ πρέπει νά ὀφείλεται ἡ μετοίκησις καί τῶν Ξηρουδάκηδων στήν Κωνσταντινούπολη. Ἀπό τό γεγονός τῆς ἐγκαταστάσεως πολλῶν οἰκογενειῶν τῆς Κρήτης στήν Κωνσταντινούπολη συμπεραίνεται ὅτι ὑπῆρχε ἀνέκαθεν ἰσχυρός σύνδεσμος τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέ τήν Κρήτη, ἡ ὁποία παρέμεινε πάντοτε πιστή στά ἰδανικά τῆς Ὁρθόδοξης Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας».

Γ. Β. ΑΝΤΟΥΡΑΚΗ, *Εὐμένιος Ξηρουδάκης ὁ λόγιος καί ἀγωνιστής Ἱεράρχης (1850-1920)*, ὁ.π., 9.

²⁸ Ν. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, «Γυμνάσματα τοῦ Β^{ου} Ἑτους. Απομνημονεύματα τῆς ἐμῆς βιοτῆς», ὁ.π., 378.

²⁹ Παρά τό γεγονός ὅτι ὁ Εὐμένιος Ξηρουδάκης δέν προσδιορίζει τήν εἰρημένην Σχολήν, τήν ὁποίαν παρηκολούθησε τό 1856 ἐπὶ ἑν τετράμηνον, ἐν τούτοις, κατὰ τήν διάρκειαν τῆς ποιμαντορίας τοῦ λογίου καί φιλομαθοῦς Ἐπισκόπου Λάμπης Νικοδήμου Σουμπασάκη (1831-1845) συνετελέσθη μία ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννησις εἰς τήν ἱστορικὴν ταύτην ἐπαρχίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης, μέ ἀποτέλεσμα νά εὐρίσκωνται ἐν λειτουργίᾳ, κατὰ τό 1856, τρεῖς Σχολαί:

«ὁ τότε Ἐπίσκοπος Λάμπης καί Σφακιῶν Νικόδημος, ἀνὴρ φιλόμουσος, νοήμων δέ καί ρέκτης ὅσον οὐδεῖς τῶν ἀρχιερέων τῶν χρόνων ἐκείνων, ἐν Κων/πόλει μορφωθείς, ἐπεχείρησεν ἐκ τῆς τέφρας νά ἀναστήσῃ καί θεμελιώσῃ Σχολήν, τήν πρώτην καί μόνην Σχολήν διὰ τήν ἐπαρχίαν Ἁγίου Βασιλείου, τήν Σχολήν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκτοτε ἐπικληθεῖσαν καί τά μάλιστα ὠφέλιμον γενομένην οὐ μόνον διὰ τήν ἐπαρχίαν Ἁγίου Βασιλείου, ἀλλὰ καί διὰ τὰς ἐπαρχίας Κανιουργίου καί Πυργιωτίσσης. Μετά ταῦτα ὁ ἀοίδιμος ἐκεῖνος Ἀρχιερεὺς ἵδρυσεν ἐν Ἀμαρίῳ τήν Σχολήν Μοναστηρακίου καί δευτέραν ἐν Ἀγίῳ Βασιλείῳ Σχολήν τήν ἐν τῷ χωρίῳ Σελιά, εἰς ἣν ἐφοίτων καί οἱ τῆς Ἐπαρχίας Σφακιῶν παῖδες».

Βλ. Ἡ ἐν τῇ κατὰ τήν Ἐπισκοπὴν Λάμπης καί Σφακιῶν Ἱερᾷ Μονῇ τοῦ Παναγίου Πνεύματος Σχολῇ τῆς Ἱερᾶς καί Σταυροπηγιακῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Πρέβελῃ, τύποις Στυλ. Ε. Καλαϊτζάκη (Ἐν Ρεθύμνῃ 1899), 22.

ίερᾶς ἱστορίας»³⁰, γεγονός τό ὅποῖον ἀνατρέπει τήν μέχρι σήμερον διαδεδομένην ἄποψιν ὅτι ὁ Εὐμένιος ἐδιδάχθη τά πρῶτα γράμματα μακράν τῆς Κρήτης, καί, μάλιστα, εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ὑποτίθεται ὅτι ἐγεννήθη³¹. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ πρώτη ἀπόπειρα δι' ἐγκύκλιον μόρφωσιν διεκόπη αἰφνιδίως λόγω τῆς ἀσθενείας τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίβοντος πατρός του, Γεωργίου, γεγονός πού ἠνάγκασε τήν οἰκογένειαν τοῦ Εὐμενίου νά ἐγκαταλείψῃ τήν Κρήτην καί νά μετοικήσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἡ ἀκτοπλοϊκή μετάβασις χαρακτηρίζεται ἀπό τόν Εὐμένιον ὡς τρομερώτατον καί πολυχρόνιον ταξίδιον μετά μεγίστων ταλαιπωριῶν καί κακουχιῶν, πού διήρκεσεν ἐπὶ δύο μῆνας λόγω τῶν ἐναντίων ἀνέμων καί τῶν ἀντιξόων καιρικῶν φαινομένων.

Εἰς τό αὐτοβιογραφικόν ὑπόμνημα τοῦ Εὐμενίου διευκρινίζεται ὅτι ἡ οἰκογένειά του κατόκησεν εἰς τήν νῆσον Χάλκην, εἰς μίαν, ἀσφαλῶς, περίοδον κατά τήν ὁποίαν τά Πριγκηπόννησα ἀνῆκον ἐκκλησιαστικῶς ἀκόμη εἰς τήν Γεροντικήν Μητρόπολιν Χαλκηδόνας³², δεδομένου ὅτι ἡ Μητρόπολις Πριγκηποννήσων³³ συνεστάθη τό 1924 ἐπὶ τοῦ ἔλκοντος κρητικὴν καταγωγὴν ἐκ πατρός Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ζ' (τοῦ Ζερβουδάκη)³⁴, συνυποψηφίου τοῦ Εὐμενίου Ξηρουδάκη εἰς τό τριπρόσωπον τῆς ἐκλογῆς Μητροπολίτου Κρήτης, τό 1898. Κατά τήν ἐγκατάστασιν τοῦ Εὐμενίου εἰς Χάλκην, τό 1856, ἡ Νῆσος, ἀπό τὰς

³⁰ Ν. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, «Γυμνάσματα τοῦ Β^{ου} Ἔτους. Ἀπομνημονεύματα τῆς ἐμῆς βιοτῆς», ὅ.π., 378.

³¹ Βλ. Γ. Β. ΑΝΤΟΥΡΑΚΗ, *Εὐμένιος Ξηρουδάκης ὁ λόγιος καί ἀγωνιστής Ἱεράρχης (1850-1920)*, ὅ.π., 9.

³² Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Μητροπόλεως Χαλκηδόνας βλ. ἐνδεικτικῶς: Β. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, *Αἱ Μητροπόλεις Χαλκηδόνας, Δέρκων καί Πριγκηποννήσων Α'*, ἐκδ. Κυριακίδη (Θεσσαλονίκη 1991), 5-141· Β. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, *Ἐπισκοπικὴ Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, ἐκδ. Κυριακίδη (Θεσσαλονίκη 1996), 139-161, ὅπου καί ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία· Θ. ΜΕΪΜΑΡΗ (Μητροπολίτου Σελευκείας), «Τό Μητροπολιτικόν Ζήτημα τῆς Χαλκηδόνας (Μάρτιος-Ἰούνιος 1910): ὕστεραι ἐπιβιώσεις τοῦ Γεροντισμοῦ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Κ' αἰῶνος», <https://www.academia.edu/129762677/>.

³³ Βλ. σχετικῶς: *Ἱερά Μητρόπολις Πριγκηποννήσων, Ἐπετειακὸς Τόμος ἐκατονταετηρίδος 1924-2024*, ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Ἀθήνα 2024).

³⁴ Ὁ Γρηγόριος Ζερβουδάκης ἡ Παπαδοσταυρινός (1850-1924), ἐκ Σίφνου ὀρμώμενος, ἀπόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης (1882), διετέλεσεν Ἀρχιδιάκονος καί Πρωτοσύγκελλος τῆς Μητροπόλεως Ρόδου. Τό 1887 ἐξελέγη Ἐπίσκοπος Μυρέων καί τό 1892 Μητροπολίτης Σερρών. Τό 1909 κατεστάθη Μητροπολίτης Κυζίκου καί τό 1913 Μητροπολίτης Χαλκηδόνας. Ἐξελέγη εἰς τόν Οἰκουμενικόν Θρόνον τήν 6^{ην} Δεκεμβρίου 1923 καί ἐκοιμήθη τήν 17^{ην} Νοεμβρίου 1924. Βλ. ἐνδεικτικῶς: Β. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, *Οἱ Οἰκουμενικοὶ Πατριάρχαι, 1860-σήμερον, Ἱστορία καί ἔγγραφα*, ἐκδ. Ἀφοί Κυριακίδη (Θεσσαλονίκη 2004), 510-518· Γ.-ΣΠ. ΜΑΜΑΛΟΥ, *Τό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως κατά τήν περίοδο 1918-1972. Διεθνὴς πολιτικὴ καί Οἰκουμενικὸς προσανατολισμός*, ἐκδ. Ἀντ. Ν. Σάκκουλας (Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 2011), 109-115· Α. ΝΑΝΑΚΗ (Μητροπολίτου Ἀρκαλοχωρίου), *Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Νεώτερα Ἱστορικά Β'*, ἐκδ. University Studio Press (Θεσσαλονίκη 2004), 71-87· ΕΥ. ΥΦΑΝΤΙΔΗ, *Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καί Πολιτικὴς Δυνάμεις. Ἀπὸ τῆς Συνδιάσκεψης τῆς Λωζάννης ἕως τὴν ἐκλογὴν τοῦ Πατριάρχου Βασιλείου Γ'*, ἐκδ. Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν (Καβάλα-Βενετία 2014), 95-156· Θ. ΜΕΪΜΑΡΗ (Μητροπολίτου Σελευκείας), «Ἡ διαρρύθμισις τῶν ὁρίων τῶν ἐν ταῖς Νέαις Χώραις Ἐπαρχιῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου καί ἡ ἀνύψωσις τῆς Ἐπισκοπῆς Πολυανῆς εἰς Μητρόπολιν διὰ τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχείου (1922-1924)», *Φιλόθεος πορεία. Ἱστορία καί μαρτυρία τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Πολυανῆς καί Κιλκισίου (1924-2024)*, ἐκδ. Ἱερᾶς Μητροπόλεως Πολυανῆς καί Κιλκισίου (Κιλκίς 2025), 199-224.

ἀρχάς μέχρι καί τά μέσα τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος ἠρίθμει περί τούς 800 Ρωμηούς, οἱ ὅποιοι ἀπετέλουν καί τήν πλειοψηφίαν τῶν κατοίκων, ἐνῶ κατά τό ἔτος ἀποφοιτήσεώς του ἀπό τήν Θεολογικήν Σχολήν τῆς Χάλκης (1875) ὁ πληθυσμός ἀνῆρχετο εἰς 3.500 ἄτομα³⁵. Ἡ πληθυσμιακή ἔκρηξις ὠφείλετο εἰς τό γεγονός ὅτι εἰς τά μέσα τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος, μέ τήν ἔλευσιν τοῦ ἀτμοπλοίου καί τήν καθιέρωσιν τακτικῶν δρομολογίων ὡς καί μέ τήν ἵδρυσιν σημαντικῶν σχολῶν, ἡ Χάλκη σταδιακῶς ἐξελίσσεται εἰς σημαντικόν πνευματικόν κέντρον καί παραθεριστικόν θέρετρον τῶν εὐπόρων κατοίκων τῆς Πόλεως. Ὅπως ἀναφέρεται εἰς τό *Ἱστορικόν καί Γεωγραφικόν Λεξικόν* τῶν Βουτυρά καί Καρύδη, ἡ Χάλκη «κατέστη ἰδίως ἀπό πεντηκονταετίας ἡ μᾶλλον διάσῃμος τῶν Πριγκηποννήσων, σεμνυνομένη διά τὰς ἐν αὐτῇ δύο μεγάλας ἐθνικάς Σχολάς, τήν Ἐμπορικὴν καί τήν Θεολογικήν, καί τήν Αὐτοκρ. Ναυτικὴν Σχολήν, προαγόμενας καί εὐδοκιμούσας ἐν πᾶσι»³⁶.

Ἡ ἔλευσις καί ἡ ἐγκατάστασις τοῦ Εὐμενίου Ξηρουδάκη εἰς τήν Χάλκην συμπίπτει μέ τήν νέαν πραγματικότητα τῶν μεταρρυθμίσεων εἰς τήν Ὄθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν καί τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τοῦ Ὀρθοδόξου Γένους πού «βοήθησε στήν κοινωνικὴ διαφοροποίηση τῶν κοινοτήτων καί στήν χειραφέτηση νέων δυνάμεων πού διεκδικοῦσαν, μέ αὐτοπεποίθησι, πρόσβαση καί οὐσιαστικὴ συμμετοχὴ στὴ διοικητικὴ δομὴ τῆς κοινότητος»³⁷, χωρὶς νὰ ἐκλείπουν ἀντιπαραθέσεις, ἀντεγκλήσεις, διενέξεις καί διαξιφισμοὶ μεταξύ τῶν κατεχόντων θέσεις εὐθύνης εἰς τήν κοινοτικὴν διοίκησιν καί ἐκείνων πού τὰς διεξεδίκουν οὔτε νὰ ἀπουσιάζουν αἱ κοινοτικαὶ διενέξεις³⁸, καθὼς αἱ δυνάμεις τῆς συντηρήσεως, ἀφωσιωμέναι εἰς τόν Γεροντισμόν³⁹, πού

³⁵ Βλ. Α. ΜΗΛΛΑ, «Ἡ Χάλκη τῶν Πριγκηποννήσων», *Ἑπτὰ Ἡμέρες Καθημερινῆς Ζ΄: Κοιτίδες Ἑλληνισμοῦ* (Αθήνα 1996), 156.

³⁶ Σ. Ι. ΒΟΥΤΥΡΑ, - Γ. ΚΑΡΥΔΗ, *Λεξικόν Ἱστορίας καί Γεωγραφίας* (Κωνσταντινούπολη 1881), 981.

³⁷ Α. ΝΑΝΑΚΗ, *Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Νεώτερα Ἱστορικά Β΄*, ὁ.π., 85.

³⁸ Βλ. ἐνδεικτικῶς Θ. ΜΕΪΜΑΡΗ (Μ. Πρωτοσυγγέλλου, νῦν Μητροπολίτου Σελευκείας), *Ἡ ἀναδιοργάνωσις τῆς Γεροντικῆς Μητροπόλεως Ἐφέσου. Τό Ἐφεσιακόν ἢ Κυδωνιακόν Μητροπολιτικόν Ζήτημα (1905-1908)*, ἐκδ. Κ. & Μ. Σταμούλη (Θεσσαλονίκη 2023).

³⁹ Ὁ Γεροντισμός, ὁ ὅποιος ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῶν Γενικῶν Κανονισμῶν, ἦτο τό διοικητικόν σύστημα τό ὅποion ἐφηρμόσθη εἰς τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον κατὰ τό β΄ ἡμισυ τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος ἐπὶ τῆς α΄ πατριαρχίας τοῦ Σαμουήλ Χαντζερῆ (1763-1768), ὅτε καί, συμφώνως πρὸς σχετικόν Χάττι σερίφ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἡ πατριαρχικὴ σφραγὶς ἐχωρίσθη εἰς τέσσαρα μέρη· τό ἐν ἐκ τῶν ὁποίων ἐκράτει ὁ Πατριάρχης καί τὰ ὑπόλοιπα τρεῖς ἐκ τῶν Γερόντων Ἱεραρχῶν τοῦ Θρόνου. Κατὰ τήν περίοδον ταύτην, ἡ πατριαρχικὴ ἐξουσία περιορίζεται διὰ τῆς ἐνισχύσεως τῆς θέσεως τῶν Γερόντων Ἀρχιερέων, τῶν λοιπῶν ἀρχιερέων ἀποκλειομένων ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καί τῆς κοινοτικῆς διοικήσεως. Πρόκειται δι' ἕν ἀριστοκρατικόν διοικητικόν σύστημα, τό ὅποion, διὰ τῶν Γενικῶν Κανονισμῶν, θά παραχωρήσῃ τήν θέσιν του εἰς ἐν πλεόν δημοκρατικόν σύστημα διοικήσεως, κατὰ τό ὅποion πάντες οἱ ἐν ἐνεργείᾳ Ἱεράρχαι τοῦ Θρόνου μετέχουν περιοδικῶς εἰς τήν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν καί τό λαϊκόν στοιχεῖον ἐνισχύει τήν θέσιν του, ἀποκτῶν διὰ τοῦ Διαρκοῦς Ἐθνικοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου οὐσιαστικὰς ἀρμοδιότητος εἰς τήν διαχείρισιν τῶν κοινῶν. Βλ. Α. ΝΑΝΑΚΗ (Μητροπολίτου Ἀρκαλοχωρίου), *Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖο στήν ὕστερη Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία. Ἀπὸ τό Γένος καί τήν Ἐθναρχία στό Ἔθνος*, ἐκδ. Μπαρμπουνάκη (Θεσσαλονίκη 2013), 283-347.

ἀπετέλει τήν ἐκκλησιαστικήν πεφωτισμένην δεσποτείαν, ἐδυσκολεύοντο νά συνεργασθοῦν μέ τάς νεοαναπτυσσομένας κοινωνικάς καί ἀστικές δυνάμεις (λογάδες, ἔμποροι, πρα(γ)ματευτάδες, караβοκύρηδες, συντεχνίαι, συνάφια) ἐντός τοῦ ὀρθοδόξου μιλέτ, πού ἐστήριζον τήν προσπάθειαν συντάξεως καί ἐφαρμογῆς ἐνός νέου διοικητικοῦ συστήματος, τῶν Γενικῶν, δηλονότι, Κανονισμῶν⁴⁰, εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ συστήματος τοῦ Γερωντισμοῦ, πού ἐνετάσσετο εἰς τό πλαίσιον τῶν μεταρρυθμίσεων (Τανζιμάτ)⁴¹ εἰς τούς κόλπους τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Κατά τήν περίοδον αὐτῆς τῆς προσαρμογῆς εἰς τήν νέαν πραγματικότητα, ὁ νεαρός Νικόλαος θά ἀσθενήσῃ ἐκ νέου, ὑποπεσών «εἰς βαρυτάτην τινά ἀσθένειαν τῆς ὁποίας τούς πόνους καί τάς βασάνους ὑπέφερον σχεδόν ἐπὶ ἑξ μηνῶν διάστημα»⁴². Ἡ μετεγκατάστασις εἰς ἓνα νέον τόπον καί αἱ περιπέτειαι τῆς ὑγείας του συνετέλεσαν ὥστε νά παρέλθουν τρία πολύτιμα, ὡς λέγει, ἔτη ἄνευ καρποφορίας μέχρις ὁ Εὐμένιος νά ἐντρυφήσῃ καί πάλιν εἰς τό μαθησιακόν γεγονός, λαμβάνων μαθήματα ἀπό τήν διδασκάλισσάν του, ὀνόματι Σοφίαν: «καί ἤρχισα ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ Ἀλφαβήτου ὁπότε ἡ ἡλικία μου ὑπερέβαινε τά δέκα ἔτη. Διατρίψας δέ ἑξ μῆνας παρά τῇ εἰρημένῃ προεχώρησα μέχρι τοῦ πρώτου τόμου τῆς Χρηστομαθείας δι' ἀνάγνωσιν»⁴³. Αὕτη ἡ νέα μαθησιακή προσπάθεια θά διακοπῇ καί πάλιν διά λόγους ὑγείας, καθὼς ὁ Εὐμένιος ἐπλήγη ἀπό νέαν ἀσθένειαν, «εἰλاره καλουμένη»⁴⁴, ἡ ὁποία τόν ὠδήγησεν, ὡς λέγει, εἰς τά πρόθυρα τοῦ θανάτου καί μετεξελίχθη εἰς ἐμπύρετον κατάστασιν πού τόν ἐκράτησε μακράν τῆς Σχολῆς ἐπὶ πέντε μῆνας.

⁴⁰ Πρόκειται διά τήν περίοδον 1860-1923, ὅπου κατά τήν τελευταίαν περίοδον τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας τό ὀρθόδοξον μιλέτ διοικεῖται εἰς μέν τά θρησκευτικά καί πνευματικά ζητήματα ὑπό τῆς Πατριαρχικῆς Συνόδου, εἰς δέ τάς ὑλικὰς καί διαχειριστικάς ὑποθέσεις ὑπό τοῦ Διαρκοῦς Ἐθνικοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου, τό ὁποῖον ἀπετέλει κληρικολαϊκόν σῶμα τήν πλειοψηφίαν τοῦ ὁποίου κατεῖχον τά λαϊκά μέλη. Οἱ Γενικοὶ Κανονισμοί, πού ἀπετέλουν τό διάδοχον διοικητικόν σχῆμα τοῦ Γερωντισμοῦ, συνετέλεσαν εἰς τήν ἀπομείωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας ἐπὶ τοῦ ὀρθοδόξου μιλέτ καί καθιέρωσαν τήν συνδιοίκησιν τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου ἐπὶ διαφόρων πτυχῶν τοῦ βίου τοῦ Ὀρθοδόξου Γένους. Βλ. σχετικῶς: Ι. ΣΟΚΟΛΟΦ, *Ἡ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως κατά τόν 19^ο αἰῶνα*, ἐκδ. University Studio Press (Θεσσαλονίκη 2011), 715-820· ΧΡ. ΚΑΛΑΪΤΖΗ (Μητροπολίτου Μύρων), *Καί ὁ λόγος περί Κανονισμῶν. Βυζαντινά κατάλοιπα, Βυζαντινές ἐπιβιώσεις*, τόμ. Α', ἐκδ. Ἱ. Μητροπόλεως Μύρων & Ἱ. Μ. Μ. Βατοπαιδίου (Κωνσταντινούπολις 2019), 97-150· ΑΝ. ΝΑΝΑΚΗ (Μητροπολίτου Ἀρκαλοχωρίου), «Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο: ἀπὸ τόν Γερωντισμό στοὺς Γενικοὺς Κανονισμούς», *Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καί ἡ Οἰκονομία τοῦ Γένους*, ἐκδ. Ἀδελφότητος Ὀφφικιάλων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου «Παναγία ἡ Παμμακάριστος» (Ἀθήνα 2007), 115-124.

⁴¹ Βλ. σχετικῶς Δ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Μεταρρύθμιση καί ἐκκοσμίκευση. Πρὸς μία ἀνασύνθεση τῆς ἱστορίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τόν 19^ο αἰῶνα*, ἐκδ. Ἀλεξάνδρεια (Ἀθήνα 2003).

⁴² Ν. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, «Γυμνάσματα τοῦ Β^{ου} ἔτους. Απομνημονεύματα τῆς ἐμῆς βιοτῆς», ὁ.π., 379.

⁴³ Ὁ.π.

⁴⁴ Ὁ.π.

Διευκρινηστέον ὅτι ὁ Εὐμένιος, καίτοι ὁμιλεῖ περί μαθητείας του εἰς τὴν Σχολὴν, δὲν τὴν προσδιορίζει. Ὅπωςδήποτε, ὅμως, δὲν πρόκειται διὰ τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται ρητῶς εἰς μεταγενέστερον τμῆμα τοῦ αὐτοβιογραφικοῦ του σημειώματος, ὅτε καὶ εἰσῆλθε διὰ νὰ φοιτήσῃ ἐν αὐτῇ εἰς ἡλικίαν δέκα καὶ ἑπτὰ ἐτῶν (1867). Ἡ μόνη Σχολὴ πού ὑφίστατο εἰς τὴν Χάλκην κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην ἦτο ἡ Ἑλληνικὴ Ἐμπορικὴ Σχολή⁴⁵ τῆς Νήσου, ἰδρυθεῖσα τὸ 1831, μέ σκοπόν τὴν μόρφωσιν τῶν Ρωμηῶν εἰς τὰς οἰκονομικὰς καὶ κοινωνικὰς ἐπιστήμας, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἐκλήθη νὰ διδάξῃ τὰ ἱερά μαθήματα καὶ ὁ Νίκανδρος Ζαννούβιος κατὰ τὴν περίοδον μεταξύ Ἀπριλίου καὶ Σεπτεμβρίου τοῦ 1856⁴⁶, τοῦ ἔτους, δηλαδή, κατὰ τὸ ὅποιον ὁ Εὐμένιος κατώκησεν οἰκογενειακῶς εἰς Χάλκην. Τό γεγονός, ὥστόσο, ὅτι ὁ Εὐμένιος δὲν προσδιορίζει ρητῶς τὴν Σχολὴν πού παρηκολούθησε, δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ἐπρόκειτο διὰ τὴν Ἐμπορικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης κατὰ τὴν δεδομένην χρονικὴν στιγμήν, παρά τὸ γεγονός ὅτι μόλις τὸ 1907 ἐκτίσθη τὸ κτιριακόν συγκρότημα τοῦ κοινοτικοῦ σχολείου τῆς Χάλκης, δαπάνη τοῦ μεγάλου εὐεργέτου Κωνσταντίνου Ἡλιάσκου⁴⁷.

Μετά τὴν αἰσίαν ἔκβασιν καὶ τῆς νέας περιπετείας του, ὁ Εὐμένιος θά εἰσέλθῃ, ὡς λέγει, εἰς τὴν ἐν Χάλκῃ «Ἀλληλοδιδασκτικὴν Σχολὴν»⁴⁸ καταταχθεὶς εἰς τὴν τετάρτην τάξιν αὐτῆς»⁴⁹, διὰ

⁴⁵ Ἡ Ἐμπορικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης ἰδρύθη τὸ 1831 καὶ ἐλειτούργησε μέχρι τὸ 1916 εἰς τὸν χρόνον ὅπου εὐρίσκοντο αἱ κτιριακαὶ ἐγκαταστάσεις τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Καμαριωτίσσης, χάρις εἰς τὴν χορηγίαν δεκαπέντε πλουσίων παραγόντων τῆς Ρωμαϊκῆς κοινότητος. Πρῶτος Σχολάρχης αὐτῆς διετέλεσεν ὁ λόγιος κληρικός Βαρθολομαῖος Κουτλουμουσιανός. Περισσότερα βλ. Δ. ΦΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ, «Τὸ ζωτικὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τὴν παιδεία τοῦ Γένους καὶ ἡ συμβολὴ τῶν εὐεργετῶν στὴν ἀνάπτυξή της», *Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ ἡ Οἰκονομία τοῦ Γένους*, ὅ.π., 378. Μεταξύ τῶν διδασκάλων τῆς Σχολῆς ἐπισημαίνεται ἡ διδασκαλικὴ παρουσία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀμερικῆς Μιχαὴλ Κωνσταντινίδη (1949-1958), ὁ ὁποῖος ἐδίδαξε τὸ μάθημα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὰς δύο πρώτας τάξεις αὐτῆς. Βλ. «Μιχαὴλ. Ὁ Κωνσταντινίδης, Ἀρχιεπίσκοπος Ἀμερικῆς (1949-1958)», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, τ. Η' (Ἀθήνα 1966), 1213. Περὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς προσφορᾶς τῆς Ἐμπορικῆς Σχολῆς Χάλκης βλ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ ΚΟΥΤΛΟΥΜΟΥΣΙΑΝΟΥ, *Υπόμνημα Ἱστορικόν τῆς κατὰ Χάλκην Μονῆς τῆς Θεοτόκου* (Κωνσταντινούπολις 1846)· Ν. ΒΕΗ, «Σημειώματα περὶ τῆς Μονῆς τῆς Θεοτόκου Χάλκης», *Θρακικά* 1 (1928), 365-373· Ξ. ΜΟΓΕ, *Ἡ ἐν Χάλκῃ Ἑλληνεμπορικὴ Σχολή*, ἐκδ. Βουτυρά (Κωνσταντινούπολις 1875)· Α. ΠΑΣΑΔΑΙΟΥ, *Ἡ ἐν Χάλκῃ Μονὴ Παναγίας Καμαριωτίσσης* (Ἀθήνα 1971)· Β. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, *Ἡ Ἱερά Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης 1844-1923*, Α', ὅ.π.· Β. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, *Ἡ Ἱερά Μητρόπολις Πριγκηποννήσων*, τόμ. Α'-Β', ἐκδ. Κυριακίδη (Θεσσαλονίκη 2003, 2007)· Ἰ. ΜΠΕΤΣΑ, «Ἡ Μέση ἐκπαίδευση τῶν Ἑλληνικῶν Ὀρθοδόξων Κοινοτήτων τοῦ Ὄθωμανικοῦ Κράτους (1873-1908)», <http://www.elemedu-upatras.gr/eriande/synedria/synedrio3/praltika%2011/mpetsas.htm> (ἀνεκτῆθη τὴν 02/10/2009)· ΣΤ. ΡΟΪΔΗ, «Εὐεργέτες τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ», *Καθημερινή* (12/02/2006)· Κ. ΧΟΛΕΒΑ, «Παραδοσιακὴς ἀξίες καὶ Τεχνολογία», <http://www.xfe.gr> (ἀνεκτῆθη τὴν 02/10/2009).

⁴⁶ Βλ. Θ. ΜΕΪΜΑΡΗ, *Ἐθνικός προσδιορισμός καὶ αἰτούμενα στό Ἑλλαδικό Κράτος. Τὰ καθ' ἑαυτὸν Νικάνδρου Ζαννούβιου καὶ ἡ ἐποχὴ του (1828-1888)*, ὅ.π., 48-52.

⁴⁷ Βλ. Β. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, *Αἱ Μητροπόλεις Χαλκηδόνας, Δέρκων καὶ Πριγκηποννήσων* Α', ὅ.π., 283-284.

⁴⁸ Βλ. «Κανονισμός τῶν Ἀλληλοδιδασκτικῶν Σχολείων τῶν τε ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ἀπάσαις ταῖς τῷ Οἰκουμενικῷ Ὁρόνῳ ὑποκειμέναις Ἐπαρχίαις, 1845», ΧΡ. ΚΑΛΑΪΤΖΗ (Μητροπολίτου Μύρων), *Καὶ ὁ λόγος περὶ Κανονισμῶν. Βυζαντινὰ κατάλοιπα, Βυζαντινὲς ἐπιβιώσεις*, τόμ. Ε', ἐκδ. Ἰ. Μητροπόλεως Μύρων & Ἰ. Μ. Μ.

νά προαχθῇ –μετά τήν συμπλήρωσιν ενός μηνός– εἰς τήν ἕκτην τάξιν, λόγω τῆς ἐπιδειχθείσης προόδου του· «ἐνθα ἤκουσα καί ταύτης τά μαθήματα μέχρι τοῦ Δεκεμβρίου μηνός ὅτε κατετάχθη εἰς τήν μεγαλυτέραν τάξιν»⁵⁰. Τό 1864, εἰς ἡλικίαν δέκα καί τεσσάρων ἐτῶν, ὁ Εὐμένιος θά προβιβασθῇ εἰς τήν Ἑλληνικήν Σχολήν, ἀφοῦ ἐπεράτωσε τάς ὑποχρεώσεις του εἰς τήν Ἀλληλοδιδασκτικήν Σχολήν καί παρέμεινεν εἰς τήν τελευταίαν δι' ἓν εἰσέτι ἔτος, δεδομένου ὅτι δέν ἠδυνήθη ἀπό τοῦ 1863 νά εἰσέλθῃ εἰς τήν Ἑλληνικήν Σχολήν, καθώς, ὡς λέγει μετὰ λύπης: «ὁ διδάσκαλός μοι εἶπεν· ὅτι δέν δύναται ὁ μαθητής ἐκεῖνος ὅστις ἓνα μόνον μῆνα διέτριψεν εἰς τήν μεγαλυτέραν τάξιν νά προβιβασθῇ εἰς ἀνωτέραν Σχολήν»⁵¹.

Ἄν καί ὁ Εὐμένιος –παρά τό γεγονός ὅτι παρέχει ἀναλυτικά καί μᾶλλον σχολαστικά λεπτομερείας περί τῶν διαφορῶν φάσεων πού συνδέονται μέ τήν ἐγκύκλιον μόρφωσίν του καί τας περιπετείας τῆς υἱείας του– δέν προσδιορίζει χρονολογικῶς τά ἔτη φοιτήσεώς του εἰς τάς διαφόρους Σχολάς ἐκ τῶν ὁποίων διήλθε, παρά ταῦτα δύναται τις νά συμπεράνῃ ὅτι ἡ φοίτησίς του εἰς τήν Ἀλληλοδιδασκτικήν Σχολήν διήρκεσε περί τό ἓν καί ἥμισυ ἔτος, καί, μάλιστα, κατά

Βατοπαιδίου (Κωνσταντινούπολις 2020), 16-21· «Κανονισμός τῶν Ἀλληλοδιδασκτικῶν Σχολείων τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει καί ἐν ἀπάσαις ταῖς τῷ Οἰκουμενικῷ Θρόνῳ ὑποκειμέναις Ἐπαρχίαις τοῦ ἔτους 1846», ΧΡ. ΚΑΛΑΪΤΖΗ (Μητροπολίτου Μύρων), *Καί ὁ λόγος περί Κανονισμῶν. Βυζαντινά κατάλοιπα, Βυζαντινές ἐπιβιώσεις*, τόμ. ΙΖ', ἐκδ. Ἱ. Μητροπόλεως Μύρων & Ἱ. Μ. Μ. Βατοπαιδίου (Κωνσταντινούπολις 2021), 7-28. Ἡ ἀλληλοδιδασκτική μέθοδος, σύλληψις τοῦ ἁγγλοῦ Joseph Lancaster κατά τά πρῶτα ἔτη τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ἐστηρίζετο εἰς μίαν «ἀλυσίδα διδασκαλίας», ὅπου ὁ δάσκαλος ἐδίδασκε μόνον τοὺς πλέον προχωρημένους, «τοὺς πρωτόσχολους», οἱ ὅποιοι, κατόπιν, μετέφερον τάς γνώσεις των εἰς τοὺς μικροτέρους συμμαθητάς των. Ἐκτός ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν μαζικὴν «ἠθικοποίησιν» τῶν βιομηχανικῶν ἐργατικῶν τάξεων, ἡ μέθοδος ἐχρησιμοποιήθη εὐρύτερον καί εἰς τὴν Γαλλίαν μέ σκοπὸν τὸν ἐθισμόν τοῦ πολίτου εἰς τὰ ἀστικά δημοκρατικά ἰδεώδη. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑποστηρικταί της ὑπῆρξαν οἱ Κωνσταντῖνος Κούμας καί Ἀδαμάντιος Κοραῖς. Ἡ εἰσαγωγή της εἰς τὰ κοινὰ σχολεῖα τῶν τουρκοκρατουμένων περιοχῶν θά γίνῃ πρᾶξις χάρις εἰς τὸν Γεώργιον Κλεόβουλον. Τό 1820 ἡ νέα μέθοδος θά εἰσαχθῇ καί εἰς τὰ σχολεῖα τῶν Ἰονίων Νήσων. Τό ἴδιον ἔτος, τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον θά ἀπαγορεύσῃ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τό πρῶτον ἀλληλοδιδασκτικόν σχολεῖον πού ἰδρύθη εἰς τὴν μετέπειτα ἐλευθέραν Ἑλλάδα ὑπῆρξεν ἐκεῖνο τῆς Μάνης, ἔχον ὡς ἰδρυτὴν τὸν Χριστόφορον Περραιβόν. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἀγῶνος τῆς Ἀνεξαρτησίας, ἡ ἀλληλοδιδασκτικὴ ὑπῆρξε «μία πρόσφορη λύσις στό ζεκίνημα τῶν ἀγωνιστῶν ἐκ τοῦ μηδενός». Ἡ συνταγματικὴ κατοχύρωσις τῆς νέας μεθόδου θά λάβῃ χώραν κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς Β' Ἐθνοσυνελεύσεως εἰς τὸ Ἄστρος. Ἡ ἀμφισβήτησίς της ἐν Ἑλλάδι θά ἀρχίσῃ μέ τοὺς Βαυαροὺς καί ὡς λύσις θά ἐπιχειρηθῇ μία προσπάθεια συγκερασμοῦ τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μέ τὴν συνδιδασκτικὴν. Περισσότερα βλ. Λ. ΠΑΠΑΔΑΚΗ, *Ἡ ἀλληλοδιδασκτικὴ μέθοδος διδασκαλίας στὴν Ἑλλάδα τοῦ 19^{ου} αἰῶνα*, ἐκδ. Δωδώνη (Ἀθήνα-Ἰωάννινα 1992). Περί τοῦ Ἀλληλοδιδασκτικοῦ Διδασκτρίου εἰς τὴν ἑλληνικὴν πραγματικότητα βλ. Η. ΜΑΤΣΑΓΓΟΥΡΑ, *Θεωρία καί Πράξις τῆς Διδασκαλίας, Ἡ Σχολικὴ Τάξις, χῶρος-ὁμάδα-πειθαρχία-μέθοδος*, ἐκδ. Γρηγόρη (Ἀθήνα 2005), 75-78. Διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἰδρύσεως τῶν ἀλληλοδιδασκτικῶν σχολείων εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν χῶρον βλ. Γ. ΤΖΑΡΤΖΑ, «Τὸ Ἀλληλοδιδασκτικὸ Σχολεῖο στὴν ὑπηρεσίαν τῆς πειθαρχημένης κοινωνίας», <http://www.alfavita.gr/arhtra/art8325c.php>. (ἀνεκτῆθη τὴν 08/10/2009). Εἰς τὴν Κρήτην, τὴν περίοδον τῆς Αἰγυπτιακῆς (1830-1840) ἐπετράπη ἡ ἰδρύσις καί σύστασις ἀλληλοδιδασκτικῶν σχολείων εἰς διαφόρους περιοχάς τῆς Νήσου. Τὰ πλέον σημαντικὰ ὑπῆρξαν ἐκεῖνα τῆς Μονῆς Ἀρσανίου (1834) καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς τὴν Ἐπαρχίαν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, εἰς τὸν νομόν Ρεθύμνης. Βλ. Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, *Ἱστορία τῆς Κρήτης* (Ἡράκλειο 1990), 406-409.

⁴⁹ Ν. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, «Γυμνάσματα τοῦ Β^{ου} Ἑτους. Ἀπομνημονεύματα τῆς ἐμῆς βιοτῆς», ὁ.π., 379.

⁵⁰ Ὁ.π.

⁵¹ Ὁ.π., 380.

τὴν περίοδον 1862-1863, δεδομένου ὅτι ἀπὸ τὸ 1864 ἀναφέρεται ρητῶς εἰς τὴν εἵσοδόν του εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Σχολὴν κατόπιν τῶν προβλεπομένων ἐξετάσεων, «*πλήρης χαρᾶς καὶ ἀγαλλιᾶσεως, πρῶτον μὲν διὰ τὸν προβιβασμόν μου, καὶ δεύτερον διὰ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ πνευματικοῦ μου πατρὸς τοῦ εὐλαβεστάτου καὶ θεοσεβεστάτου λέγω Ἱερομονάχου Κυρίου Δωροθέου*»⁵², πρὸς τὸν ὁποῖον ἐξέφραζε τὴν εὐγνωμοσύνην διὰ τὰς χάριτας καὶ τὰς εὐεργεσίας, τὰς συμβουλὰς καὶ τὰ νοουθετήματά του. Ἡ σημασία τῆς ἐν λόγῳ ἀναφορᾶς ἔγκειται εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ὀνόματος τοῦ πνευματικοῦ του πατρὸς, Ἱερομονάχου Δωροθέου⁵³, περὶ τοῦ ὁποῖου οὐδὲν ἕτερον ἀναφέρεται σχετικῶς πρὸς τὴν ταυτότητα καὶ τὴν δρᾶσιν του, παρεκτός τριῶν ἐπιστολῶν τοῦ Εὐμενίου πρὸς τὸν Δωρόθεον πού ἀπετέλουν μέρος τοῦ «Κώδικος Γυμνασμάτων τοῦ ἔτους 1868-1869» εἰς τὴν κατὰ Χάλκην Θεολογικὴν Σχολὴν.

Ἡ περιπετειώδης σχέσις τοῦ Εὐμενίου μὲ τὸ παιδευτικὸν ἀγαθὸν θά συνεχισθῇ. Μετὰ τὴν ἐπὶ ἓν ἔτος ἐντατικωτάτην φοίτησίν του εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Σχολὴν⁵⁴, ὁ δεκαπεντάχρονος Εὐμένιος θά δεχθῇ ἰσχυρόν πληγμα, ἀπορφανισθεὶς τὸ 1865 μητρός, πληγείσης καὶ ἀποθανούσης ὑπὸ τῆς νόσου τῆς χολέρας, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀποστερηθῇ καὶ πάλιν τῆς Ἑλληνικῆς –τὴν φορὰν ταύτην– Σχολῆς, καθὼς ἀποθανοῦσα ἡ μήτηρ του, Μαρία, «*ἀφῆκε ἑτέρους δύο ἀδελφούς μου καὶ*

⁵² Ὁ.π.

⁵³ Ἡ μόνη ἀναφορά περὶ τινος ἱερομονάχου Δωροθέου σχετίζεται πρὸς τὰς πληροφορίας τὰς ὁποίας παραθέτει ὁ Ἀπόστολος Μέξης σχετικῶς πρὸς τὸν Ἀγιοταφίτην Ἀρχιμανδρίτην Δωρόθεον, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποῖου ἐνεπλάκη εἰς τὸ θλιβερόν συμβάν πού συνετάραξε τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης τὸ 1856, ἐξ ἀφορμῆς τῆς συκοφαντικῆς καταγγελίας τοῦ ἱεροδιακόνου Ἀγαθαγγέλου, βουλγαροφώνου ὑποτρόφου τοῦ Κυζικίου Ἰωακείμ Κοκκῶδη, ἐναντίον τοῦ Σχολάρχου Σταυρουπόλεως Κωνσταντίνου Τυπάλδου, ὡς δῆθεν συνωμοτοῦντος ἐναντίον τῶν ὁθωμανικῶν ἀρχῶν καὶ διεγείροντος τοὺς βουλγαροφώνους μαθητὰς τῆς Σχολῆς πρὸς ἐξέγερσιν ἐναντίον τῶν ἐν λόγῳ ἀρχῶν. Ὁ Ἀγιοταφίτης Ἀρχιμανδρίτης Δωρόθεος, κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν σχετικῶν ἀνακρίσεων, ὑπεδείχθη ὡς ὁ προμηθευτὴς τῶν διεγερτικῶν συγγραμμάτων τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων πρὸς τοὺς μαθητὰς τῆς Σχολῆς «*καὶ ἐζητήθη ἡ προσαγωγή τοῦ πωλήσαντος τὰ βιβλία ἀρχιμανδρίτου Δωροθέου, ὅστις πρὸ πολλοῦ δὲν εὕρισκετο ἐν τοῖς ζῶσι*». Βλ. Α. ΜΕΞΗ, *Ἡ ἐν Χάλκῃ Ἱερά Θεολογικὴ Σχολή. Ἱστορικά Σημειώματα (1844-1935)*, ὅ.π., 91. Ὡς ἐκ τούτου, τυγχάνει ἀδύνατον νὰ ἐπρόκειτο περὶ τοῦ ἐν λόγῳ Δωροθέου, ὁ ὁποῖος δὲν εὕρισκετο ἐν ζωῇ κατὰ τὸ 1856, ἔτος ἐγκαταστάσεως τοῦ ἐξαετοῦς Εὐμενίου Ξηρουδάκη ἐν Χάλκῃ.

⁵⁴ Τυχάνει ζητούμενον ἂν μὲ τὴν ἀναφορὰν του εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Σχολὴν, ὁ Εὐμένιος Ξηρουδάκης, ὑπονοῇ ὅτι ἐφοίτησεν εἰς τὴν ἐν Χάλκῃ Ἑλληνικὴν Ἐμπορικὴν Σχολὴν, δεδομένου ὅτι κατὰ τὴν περίοδον τῆς φοιτήσεώς του δὲν ὑπάρχουν ἐνδείξεις διὰ τὴν ὑπαρξίν ἐτέρας –πλὴν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐμπορικῆς Σχολῆς καὶ, φυσικά, τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς– εἰς τὴν Χάλκην Ἑλληνικῆς Σχολῆς. Τὸ γεγονός ὅτι δὲν κατονομάζει τὴν Ἑλληνικὴν Σχολὴν ὡς «Ἐμπορικὴν», ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν σαφῆ ἀναφορὰν διὰ τὴν φοίτησίν του εἰς τὴν ἐκεῖσε Θεολογικὴν Σχολὴν, δὲν σημαίνει ὅτι ἀπαραιτήτως ἐφοίτησε καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐμπορικὴν Σχολὴν, καθὼς ἐκ τοῦ αὐτοβιογραφικοῦ του ὑπομνήματος ἀπουσιάζει οἰαδήποτε νύξις περὶ τοῦ περιεχομένου τῶν μαθημάτων καὶ τοῦ προγράμματος σπουδῶν πού παρηκολούθησε κατὰ τὴν εἰρημένην περίοδον, οὐδέ τις πληροφορία περὶ τῆς τοποθεσίας τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς, τῶν καθηγητῶν καὶ τῶν συμμαθητῶν του, καὶ πού θά ἠδύναντο πάντα ταῦτα νὰ προσδώσουν ἓν στίγμα. Τὸ παλαιότερον πρόγραμμα σπουδῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐμπορικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης –πού εἶναι τύποις γνωστόν– ἀφορᾷ εἰς τὸ σχολικόν ἔτος 1882-1883· τυγχάνει, δηλονότι, ἀρκετὰ μεταγενέστερον ἀπὸ τὰ ἔτη φοιτήσεως τοῦ Εὐμενίου Ξηρουδάκη εἰς τὴν ἐν Χάλκῃ Ἑλληνικὴν Σχολὴν. Βλ. σχετικῶς *Ἑλληνικὴ Ἐμπορικὴ Σχολή Χάλκης. Σχολικόν ἔτος 1882-1883*, τύποις Σ. Ι. Βουτυρά (Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1882).

μίαν ἀδελφήν τούς όποίους ἔπρεπε ώς μεγαλύτερος νά περιποιῶμαι»⁵⁵. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συμπεραίνεται ὅτι ἡ οἰκογένεια τοῦ Εὐμενίου, ώς ἄλλως τε καί τοῦ Νικάνδρου Ζαννουβίου⁵⁶, ἦτο ἐξαμελής, καθώς καί τό γεγονός ὅτι ὁ Εὐμένιος ἦτο τό μεγαλύτερον ἐκ τῶν τεσσάρων τέκνων αὐτῆς. Ἀναλαβόν τήν εὐθύνην τῆς φροντίδος τῶν νεωτέρων του ἀδελφῶν, ὁ Εὐμένιος θά ἀναγκασθῇ ἐπὶ ἐπτάμηνον νά διακόψῃ τήν φοίτησίν του εἰς τήν Ἑλληνικήν Σχολήν, ἕως ὅτου ὁ πρός πατρός θεῖος του παρέλαβε τόν ἕνα ἀδελφόν του εἰς τό πλοῖον του, γεγονός πού ἐπέτρεψεν εἰς τόν Εὐμένιον νά παρακολουθήσῃ ἐκ νέου τό πρόγραμμα σπουδῶν τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς ἐπὶ ἓν ἔτος⁵⁷. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι ὁ νεαρός Νικόλαος Γεωργιάδης ἐφοίτησεν εἰς τήν Ἑλληνικήν Σχολήν τῆς Χάλκης ἐπὶ μίαν διετίαν, ἥτοι κατά τήν περίοδον 1864-1867, μέ ἓν ἐνδιάμεσον κενόν ἐπτά μηνῶν λόγῳ τοῦ ἐπισυμβάντος θανάτου τῆς μητρός του.

Ἡ ὁλοκλήρωσις τῆς παρουσίας του εἰς τήν Ἑλληνικήν Σχολήν συνδέεται μέ τήν εἰσοδόν του εἰς τήν Θεολογικήν Σχολήν τῆς Χάλκης, καί, μάλιστα, εἰς τό δεύτερον ἔτος σπουδῶν, τελῶν ὁ Εὐμένιος ὑπό τήν προστασίαν τοῦ κρητικῆς καταγωγῆς καί κυριάρχου τῶν Πριγκιπωνήσων κατά τήν ἐποχήν ἐκείνην Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνης Γερασίμου Τζερμιᾶ⁵⁸, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε καί ὁ ἐγγυητής του⁵⁹, συμφώνως πρός τά ὑπό τοῦ Κανονισμοῦ τῆς Σχολῆς προβλεπόμενα: «ὅτε πλέον ἐξῆλθον αὐτῆς [τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς] ώς μὴ ἐχούσης μεγαλυτέραν τάξιν, καί εἰσῆχθην εἰς τήν ἐνταῦθα θεολογικήν Σχολήν ὑπό τήν προστασίαν τοῦ Ἁγίου Γέροντος Χαλκηδόνης καταταχθεῖς εἰς τό δεύτερον σχολαστικόν ἔτος αὐτῆς»⁶⁰.

Ἡ πληροφορία περί τῆς εἰσόδου του εἰς τήν Θεολογικήν Σχολήν τῆς Χάλκης τυγχάνει καί ἡ τελευταία πού παρατίθεται εἰς τό αὐτοβιογραφικόν ὑπόμνημα τοῦ Εὐμενίου. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω διαφαίνεται ἡ ζωντανή ἐπιθυμία καί ὁ ἀσίγαστος πόθος του διά τήν ἀπόκτησιν μορφώσεως καί τήν καλλιέργειαν τοῦ χαρακτῆρος του, μάλιστα δέ, παρά τας ἀλλεπαλλήλους ἀντιξοότητας τας

⁵⁵ Ν. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, «Γυμνάσματα τοῦ Β^{ου} Ἔτους. Ἀπομνημονεύματα τῆς ἐμῆς βιοτῆς», ὅ.π., 380.

⁵⁶ Ὁ Νίκανδρος Ζαννουβίος (1828-1888), εἰς ἡλικίαν δεκατριῶν ἐτῶν θά μείνῃ ὀρφανός ἐκ πατρός τό 1841, ἐνῶ δύο ἔτη ἄργότερα, τό 1843, καί ἐκ μητρός. Ὡς ὁ μεγαλύτερος υἱός ἐκ τῶν τεσσάρων ἀδελφῶν του, ὁ Νίκανδρος ὁμοῦ μετά τῆς μεγαλυτέρας ἀδελφῆς του εἶχε τήν εὐθύνην τῆς φροντίδος τῶν νεωτέρων ἀδελφῶν του. Βλ. Θ. ΜΕΪΜΑΡΗ, *Ἐθνικός προσδιορισμός καί αἰτούμενα στό Ἑλλαδικό Κράτος. Τά καθ' ἑαυτὸν Νικάνδρου Ζαννουβίου καί ἡ ἐποχὴ του (1828-1888)*, ὅ.π., 22-27.

⁵⁷ Ν. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, «Γυμνάσματα τοῦ Β^{ου} Ἔτους. Ἀπομνημονεύματα τῆς ἐμῆς βιοτῆς», ὅ.π., 380.

⁵⁸ Ὁ κατὰ κόσμον Ἑμμανουήλ Τζερμιᾶς (1798-1875) ἐκ Κρήτης ὁρμώμενος, ἐξελέγη τό μὲν 1833 Μητροπολίτης Πελαγονείας, τό δέ 1840 Μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως, ἐνῶ τό 1853 κατεστάθη Μητροπολίτης Χαλκηδόνης. Ἐκομῆθη εἰς τήν Χάλκην τήν 24^{ην} Φεβρουαρίου 1875. Βλ. Μ. ΜΑΡΚΟΥ, «Ὁ Πανιερώτατος Μητροπολίτης Χαλκηδόνης κυρός Γεράσιμος (1798-1875, Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο)», http://users.sch.gr/markmarkou/1871_1900/1875/koim/gerasimos_tzermias.htm (ἀνεκτῆθη τήν 18/9/2023).

⁵⁹ Βλ. *Μητρῶν τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃς Ἐκκλησίας 1869-1930*, Ἀρχεῖον Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, 8.

⁶⁰ Ν. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, «Γυμνάσματα τοῦ Β^{ου} Ἔτους. Ἀπομνημονεύματα τῆς ἐμῆς βιοτῆς», ὅ.π., 380.

όποιας ό νεαρός Νικόλαος έδοκίμασεν από πολύ μικράν ήλικίαν, σχετιζόμενας τόσον μέ τήν εϋθραυστον κατάστασιν τής υγείας του όσον καί μέ τάς οίκογενειακάς του περιπετείας. Διά τόν Εϋμένιον, τά έμπόδια πού συνήντησεν εις τήν πλέον τρυφεράν καί ευαίσθητον ήλικίαν του, τά όποια δέ συνετέλεσαν ώστε νά έχη μακράς καί επαναλαμβανομένας παύσεις εκ τής μαθησιακής διαδικασίας ανά τακτά χρονικά διαστήματα, δέν έστάθησαν πρόσκομμα διά τήν πνευματικήν του ανέλιξιν, άλλ' άπετέλεσαν εφαλτήριον διά τήν έν γένει μορφωτικήν καί παιδευτικήν του κατάρτισιν. Όπως άλλως τε ό ίδιος θά τονίση κατακλείων τό αϋτοβιογραφικόν του υπόμνημα, «*τίς έτέρα πολυτιμότερα ώφέλεια ύπάρχει ταύτης τοϋ ν' ανακαλῇ τις εις τήν μνήμην του τά παρεληλυθότα καί νά διορθώνη τόν μετά ταϋτα βίον του;*»⁶¹.

Τό δεύτερον μέρος τής έργασίας πού διασφύζεται έν τῷ «Κώδικι Γυμνασμάτων τοϋ έτους 1867-1868», υπό τόν τίτλον: «Περιγραφή τής Νήσου Κρήτης», άποτελεϊ τό δεύτερον γραφικόν του γύμνασμα μετά τήν όλοκλήρωσιν τοϋ πρώτου γυμνάσματος υπό τόν τίτλον: «Άπομνημονεύματα τής έμῆς βιοτῆς», αναφερόμενον εις τήν περιγραφήν τής γενετείρας Νήσου τοϋ Εϋμενίου. Έν προκειμένῳ, διά τῶν χαρακτηρισμῶν πού προσδίδει εις τήν Κρήτην, ό συγγραφεύς διασαφηνίζει διά μίαν εισέτι φοράν τό ζήτημα τής καταγωγῆς του, χαρακτηρίζων τήν Κρήτην ως πατρίδα του επί τής γῆς: «*εις ταύτην κατά πρωτον έγεννήθην, εις ταύτην ήξιώθην νά ιδω τό φῶς τής ήμέρας, εις ταύτην απήλαυσα τάς πρώτας μου χαράς καί έδοκίμασα τάς πρώτας μου λύπας*»⁶².

Εις τόν «Κώδικα Γυμνασμάτων τοϋ έτους 1868-1869» τής κατά Χάλκην Θεολογικής Σχολῆς περιλαμβάνονται τά Γυμνάσματα τοϋ Γ' έτους τοϋ Νικολάου Γεωργιάδου, φέροντα ήμερομηνίαν 1^η Ιουνίου 1869 καί τόπον συγγραφῆς τήν Σχολήν. Τό έν λόγω πόνημα (Επιστολογραφία) άποτελεϊται έξ όκτώ έπιστολῶν, ήτοι: Α' Έγκωμιαστική⁶³, Β' Έπαινετική⁶⁴, Γ' Χαριστήριος⁶⁵, Δ' Συγχαρητήριος⁶⁶, Ε' Προτρεπτική⁶⁷, ΣΤ' Συστατική⁶⁸, Ζ' Παραμυθητική⁶⁹

⁶¹ Ό.π.

⁶² Ν. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, «Γυμνάσματα τοϋ Β^{ου} Έτους. Περιγραφή τής Νήσου Κρήτης», *Κῶδιξ Γυμνασμάτων τοϋ έτους 1867-1868*, Αρχεϊον Ιερᾶς Θεολογικής Σχολῆς Χάλκης, 381.

⁶³ Ν. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, «Γυμνάσματα τοϋ Γ^{ου}! Έτους. Έπιστολαί. Α' Έγκωμιαστική», *Κῶδιξ Γυμνασμάτων τοϋ έτους 1868-1869*, Αρχεϊον Ιερᾶς Θεολογικής Σχολῆς Χάλκης, 293.

⁶⁴ Ν. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, «Γυμνάσματα τοϋ Γ^{ου}! Έτους. Έπιστολαί. Β' Έπαινετική», *Κῶδιξ Γυμνασμάτων τοϋ έτους 1868-1869*, Αρχεϊον Ιερᾶς Θεολογικής Σχολῆς Χάλκης, 293-294.

⁶⁵ Ν. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, «Γυμνάσματα τοϋ Γ^{ου}! Έτους. Έπιστολαί. Γ' Χαριστήριος», *Κῶδιξ Γυμνασμάτων τοϋ έτους 1868-1869*, Αρχεϊον Ιερᾶς Θεολογικής Σχολῆς Χάλκης, 294-295.

⁶⁶ Ν. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, «Γυμνάσματα τοϋ Γ^{ου}! Έτους. Έπιστολαί. Δ' Συγχαρητήριος», *Κῶδιξ Γυμνασμάτων τοϋ έτους 1868-1869*, Αρχεϊον Ιερᾶς Θεολογικής Σχολῆς Χάλκης, 295-296.

καί Η' Αποτρεπτική»⁷⁰. Αί τρεῖς πρῶται ἐπιστολαί ἔχουν ἰδιαιτέραν σημασίαν, καθὼς ἀπευθύνονται πρὸς τὸν πνευματικὸν πατέρα τοῦ Εὐμενίου Ξηρουδάκη, τὸν Ἱερομόναχον Δωρόθεον, καὶ ἔρχονται νά ρίψουν φῶς εἰς τὴν προσωπικότητα τοῦ εἰρημένου Ἱερομονάχου καὶ εἰς τὴν μετὰ τοῦ νεαροῦ Νικολάου πνευματικὴν σχέσιν.

Εἰς τὸν «Κώδικα τῶν Γυμνασμάτων τοῦ ἔτους 1870-1871» διασφύζονται τὰ ἀποτελούμενα ἐξ ἑνδεκα σελίδων «Γυμνάσματα τοῦ Δ! Ἔτους»⁷¹ τοῦ Νικολάου Γεωργιάδου (Ρητορικά Προγυμνάσματα), φέροντα ἡμερομηνίαν τὴν 10^{ην} Ἰουλίου 1871 καὶ τόπον συγγραφῆς τὴν κατὰ Χάλκην Θεολογικὴν Σχολήν, περιλαμβάνοντα δέ τὰς ἐξῆς ὑποενότητας:

«Α' Μῦθος. Ἀλώπηξ καὶ Τράγος», «Β' Διήγημα. Τὰ κατ' Ἀρίονα τὸν Μηθυμναῖον», «Χρεῖα Λογικῆς», «Ἀνασκευὴ τοῦ κατὰ τὰς Μοίρας μυθικοῦ διηγήματος· ὅτι οὐκ εἰκότα τὰ κατ' αὐτάς», «Κατασκευὴ· ὅτι εἰκότα τὰ κατ' αὐτάς», «Κοινὸς τόπος. Κατὰ Ἱεροσύλου», «Ἐγκώμιον Ἀρχιμήδους», «Ψόγος Ταντάλου», «Σύγκρισις Ταντάλου καὶ Σισύφου», καὶ «Ἡθοποιία. Τίνας ἂν εἴποι λόγους Τάνταλος ἐν τῷ Ἄδῃ βασανιζόμενος».

Ἡ πτυχιακὴ ἐργασία τοῦ Εὐμενίου Ξηρουδάκη ὑπὸ τὸν τίτλον: «Θέσις ὅτι ὁ Μωϋσῆς ἐστὶν ὁ ἀληθὴς τῆς Πεντατεύχου Συγγραφεύς»⁷² εὐρίσκεται εἰς τὸν «Κώδικα Γυμνασμάτων τοῦ ἔτους 1874-1875». Αποτελουμένη ἐξ εἴκοσι καὶ τριῶν χειρογράφων σελίδων, ἡ ἐν λόγῳ ἐργασία φέρει ἡμερομηνίαν τὴν 16^{ην} Μαΐου 1875 καὶ τόπον συγγραφῆς τὴν κατὰ Χάλκην Θεολογικὴν Σχολήν, ἐνῶ ὁ συγγραφεύς τῆς διὰ πρώτην φοράν ἐμφανίζεται μέ τὸ ὀνοματεπώνυμον «Εὐμένιος ἱεροδιάκονος Ξηρουδάκης», λόγῳ τῆς πρό τινων μηνῶν, καὶ δὴ κατὰ τὴν 29^{ην} Νοεμβρίου 1874, χειροτονίας του εἰς τὸν α' βαθμὸν τῆς ἱερωσύνης.

Ἡ πτυχιακὴ ἐργασία –ἐκτός τοῦ εἰσαγωγικοῦ μέρους– περιλαμβάνει τὰς κάτωθι ὑποενότητας:

⁶⁷ Ν. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, «Γυμνάσματα τοῦ Γ^{ου}! Ἔτους. Ἐπιστολαί. Ε' Προτρεπτική», *Κῶδιξ Γυμνασμάτων τοῦ ἔτους 1868-1869*, Ἀρχεῖον Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, 296-297.

⁶⁸ Ν. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, «Γυμνάσματα τοῦ Γ^{ου}! Ἔτους. Ἐπιστολαί. ΣΤ' Συστατική», *Κῶδιξ Γυμνασμάτων τοῦ ἔτους 1868-1869*, Ἀρχεῖον Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, 297.

⁶⁹ Ν. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, «Γυμνάσματα τοῦ Γ^{ου}! Ἔτους. Ἐπιστολαί. Ζ' Παραμυθητική», *Κῶδιξ Γυμνασμάτων τοῦ ἔτους 1868-1869*, Ἀρχεῖον Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, 298-299.

⁷⁰ Ν. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, «Γυμνάσματα τοῦ Γ^{ου}! Ἔτους. Ἐπιστολαί. Η' Αποτρεπτική», *Κῶδιξ Γυμνασμάτων τοῦ ἔτους 1868-1869*, Ἀρχεῖον Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, 299-300.

⁷¹ Ν. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, «Γυμνάσματα τοῦ Δ! Ἔτους», *Κῶδιξ Γυμνασμάτων τοῦ ἔτους 1870-1871*, Ἀρχεῖον Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, 181-191.

⁷² Ε. ΞΕΡΟΥΔΑΚΗ (ἱεροδιακόνου), *Θέσις ὅτι ὁ Μωϋσῆς ἐστὶν ὁ ἀληθὴς τῆς Πεντατεύχου Συγγραφεύς*, ἐπὶ πτυχίῳ διατριβῆς, 1875, Ἀρχεῖον Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, 1-23.

1) «Μαρτυρίαι τῶν θύραθεν συγγραφέων», 2) «Ἡ ὁμόθυμος καί σταθερά παράδοσις τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους», 3) «Ἡ μαρτυρία τῶν Σαμαρειτῶν», 4) «Ἐσωτερικά ἀποδείξεις», 5) «Ἐνστασις α΄», 6) «Ἐνστασις β΄», 7) «Ἐνστασις γ΄», 8) «Ἐνστασις δ΄», 9) «Ἐνστασις ε΄» καί 10) «Ἐνστασις στ΄».

Τυγχάνει δέ μεστή βιβλιογραφικῶν παραπομπῶν καί ὑποσημειώσεων καίτοι εἶναι ἀρκούντως δυσανάγνωστος. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ ἐνασχόλησις μετὰ τοῦ εἰρημένου θέματος δεικνύει καί τὰ ἐπιστημονικά ἐνδιαφέροντα τοῦ Εὐμενίου περὶ τοῦ πεδίου τῆς βιβλικῆς γραμματείας, γεγονός τὸ ὅποιον θὰ καταστῇ σαφέστερον καί ἐκτυπώτερον κατὰ τὰ ἔτη τῆς καθηγητικῆς παρουσίας του ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τῆς Χάλκης (1880-1886), ὅτε καί θὰ διδάξῃ τὰ μαθήματα τῆς Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν, τῆς Ἑβραϊκῆς Ἀρχαιολογίας, τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως καί τῆς Φιλοσοφίας⁷³.

Διευκρινηστέον ὅτι ἡ παρουσία τοῦ Εὐμενίου Ξηρουδάκη εἰς τὴν νῆσον Χάλκην ἐν τῇ ιδιότητι τοῦ μαθητοῦ, τοῦ φοιτητοῦ καί τοῦ καθηγητοῦ (1856-1875, 1880-1886) συμπίπτει μὲ μίαν περίοδον κολοσσιαίας οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου εἰς τοὺς χώρους τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία:

«σέ συνδυασμό μὲ τὰ ἔμφυτα φιλάνθρωπα καί φιλογενῆ αἰσθήματα, πού διακατέχουν κατὰ κανόνα τὸν Ἕλληνα, ἰδιαίτερα μάλιστα τὸν ξενιτεμένο μετανάστη, καθὼς ἐπίσης καί τὸ ἔντονο ἐνδιαφέρον τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν Παιδεία, συνετέλεσαν στὴν ἀνέγερση ἄρτια ὁργανωμένων καλλιμάρμαρων Σχολῶν γιὰ τὰ ὁποῖα τὸ Γένος ὑπερηφανεύεται»⁷⁴.

Αἱ πλέον διακεκριμέναι Σχολαί ἐν λειτουργίᾳ κατὰ τὰ ἔτη τῆς παρουσίας τοῦ Εὐμενίου ἐν Χάλκῃ ἦσαν ἡ Πατριαρχικὴ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολή (1454)⁷⁵, τῆς ὁποίας τὰ ἐγκαίνια τῶν σημερινῶν ἐγκαταστάσεων της εἰς τὸν λόφον τοῦ Φαναρίου ἐγένοντο τὸ 1882, ἡ Ἐμπορικὴ Σχολή τῆς Χάλκης (1831)⁷⁶, ἡ Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολή τῆς Χάλκης (1844)⁷⁷, τὸ Κεντρικὸν Παρθεναγωγεῖον (1844)⁷⁸, τὸ Ἑλληνικὸν Λύκειον (1867)⁷⁹, τὸ Ζάππειον Παρθεναγωγεῖον

⁷³ Βλ. Β. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, *Ἡ Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολή τῆς Χάλκης*, ὅ.π., 187.

⁷⁴ Δ. ΦΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ, «Τὸ ζωτικό ἐνδιαφέρον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τὴν παιδεία τοῦ Γένους καί ἡ συμβολὴ τῶν εὐεργετῶν στὴν ἀνάπτυξή της», ὅ.π., 376.

⁷⁵ Βλ. «Κανονισμός τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχικῆς Μεγάλῃς τοῦ Γένους Σχολῆς, 1889», ΧΡ. ΚΑΛΑΪΤΖΗ (Μητροπολίτου Μύρων), *Καὶ ὁ λόγος περὶ Κανονισμῶν. Βυζαντινὰ κατάλοιπα, Βυζαντινὲς ἐπιβιώσεις*, τόμ. ΣΤ΄, ἐκδ. Ἱ. Μητροπόλεως Μύρων & Ἱ. Μ. Μ. Βατοπαιδίου (Κωνσταντινούπολις 2020), 204-224.

⁷⁶ Βλ. «Ἑλληνικὴ Ἐμπορικὴ Σχολή Χάλκης, Ἐσωτερικαὶ Διατάξεις, 1900», ὅ.π., 600-647.

⁷⁷ Βλ. «Κανονισμός τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς, 1874», ὅ.π., 48-74.

⁷⁸ Βλ. «Κανονισμός τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Παρθεναγωγείου, 1846», ΧΡ. ΚΑΛΑΪΤΖΗ (Μητροπολίτου Μύρων), *Καὶ ὁ λόγος περὶ Κανονισμῶν. Βυζαντινὰ κατάλοιπα, Βυζαντινὲς ἐπιβιώσεις*, τόμ. ΙΣΤ΄, ἐκδ. Ἱ. Μητροπόλεως Μύρων & Ἱ. Μ. Μ. Βατοπαιδίου (Κωνσταντινούπολις 2021), 7-19.

(1875)⁸⁰, καί τό Ἰωακείμειον Παρθεναγωγεῖον (1882)⁸¹, ἐνῶ καί κατά τά ἔτη μετά τήν ἀναγκαστικήν ἐγκατάλειψιν τῆς Χάλκης ὑπό τοῦ νεοεκλεγέντος Ἐπισκόπου Λάμπης καί Σφακίων Εὐμενίου Ξηρουδάκη θά συνεχισθῇ ἡ τάσις διά τήν ἵδρυσιν καί τήν λειτουργίαν διαπρεπῶν ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων, ὡς ἦσαν τό Ζωγράφειον Γυμνάσιον (1893)⁸², ἡ Μαράσλειος Σχολή Φαναρίου (1901), τό Ὁρφανοτροφεῖον Πριγκήπου (1903)⁸³ καί τό Ὁρφανοτροφεῖον Θηλέων τῆς νήσου Πρώτης (1906)⁸⁴.

Ὁ Εὐμένιος Ξηρουδάκης ἐφοίτησεν εἰς τήν Θεολογικήν Σχολήν τῆς Χάλκης κατά τά ἔτη 1867-1875, κατά τήν Α΄, δηλονότι, περίοδον λειτουργίας της (1844-1919)⁸⁵, ὅτε καί προεβλέποντο ἐπτά ἔτη σπουδῶν: τέσσαρες γυμνασιακαί καί τρεῖς θεολογικάί τάξεις⁸⁶. Ἡ εἰσοδός του, μάλιστα, εἰς τήν Σχολήν, τό 1867, συνέπεσε μέ τήν κατά τό αὐτό ἔτος (1867) ἔκδοσιν νέου «Κανονισμοῦ τῆς ἐν Χάλκῃ Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς», ὁ ὁποῖος ἔσχεν ὡς βάσιν τόν Κανονισμόν τοῦ 1857 μετά τινων ἀλλαγῶν⁸⁷, καθὼς καί μέ τήν ἀλλαγὴν εἰς τήν Διεύθυνσιν τῆς Σχολῆς, λόγῳ τῆς παραιτήσεως τοῦ Πρεσλάβας Ἀνθίμου⁸⁸ ἐκ τῆς θέσεως ταύτης (α΄

⁷⁹ Βλ. «Κανονισμός τοῦ ἐν Σταυροδρομίῳ Ἑλληνικοῦ Λυκείου, 1871», ΧΡ. ΚΑΛΑΪΤΖΗ, *Καί ὁ λόγος περί Κανονισμῶν. Βυζαντινά κατάλοιπα, Βυζαντινές ἐπιβιώσεις*, τόμ. Ε΄, ὅ.π., 78-109.

⁸⁰ Βλ. «Κανονισμός Ζαπτείου Ἐθνικοῦ Παρθεναγωγείου ἰδρυθέντος τῷ 1875, 1885», ΧΡ. ΚΑΛΑΪΤΖΗ, *Καί ὁ λόγος περί Κανονισμῶν. Βυζαντινά κατάλοιπα, Βυζαντινές ἐπιβιώσεις*, τόμ. ΣΤ΄, ὅ.π., 230-238.

⁸¹ Βλ. «Κανονισμός Ἐθνικοῦ Ἰωακείμειου Παρθεναγωγείου, 1888», ΧΡ. ΚΑΛΑΪΤΖΗ, *Καί ὁ λόγος περί Κανονισμῶν. Βυζαντινά κατάλοιπα, Βυζαντινές ἐπιβιώσεις*, τόμ. Ε΄, ὅ.π., 198-211.

⁸² Βλ. «Κανονισμοί Ἐκπαιδευτηρίων Σταυροδρομίου. Ἡ Σχολή τῆς Παναγίας (1833) καί τό Ζωγράφειον Γυμνάσιον (1893) Κωνσταντινουπόλεως», ὅ.π., 43-52.

⁸³ Βλ. «Γενικός Κανονισμός τοῦ ἐν Πριγκήπῳ Ἐθνικοῦ Ὁρφανοτροφείου, 1903, 1904», ΧΡ. ΚΑΛΑΪΤΖΗ (Μητροπολίτου Μύρων), *Καί ὁ λόγος περί Κανονισμῶν. Βυζαντινά κατάλοιπα, Βυζαντινές ἐπιβιώσεις*, τόμ. Θ΄, ἐκδ. Ἱ. Μητροπόλεως Μύρων & Ἱ. Μ. Μ. Βατοπαιδίου (Κωνσταντινούπολις 2020), 313-354.

⁸⁴ Βλ. «Κανονισμός τοῦ ἐν τῇ Νήσῳ Πρώτῃ Ἐθνικοῦ Ὁρφανοτροφείου τῶν Θηλέων Συμεῶν Σινιόσσογλου, 1906», ὅ.π., 442-449.

⁸⁵ Βλ. Α. ΜΕΞΗ, *Ἡ ἐν Χάλκῃ Ἱερὰ Θεολογική Σχολή. Ἱστορικά Σημειώματα (1844-1935)*, ὅ.π., 13-172.

⁸⁶ Κατά τήν Β΄ περίοδον, 1919 ἕως 1923, κατηργήθη τό γυμνασιακόν τμήμα καί ἡ Σχολή ἐλειτούργησε ὡς Ἀκαδημία ἔχουσα πέντε τάξεις. Κατά τήν Γ΄ περίοδον, 1923 ἕως 1951, ἐπανήλθεν εἰς τό παλαιόν ἐπτατάξιον σχῆμα της, ἐνῶ κατά τήν Δ΄ περίοδον, 1951 ἕως 1971, ἡ Σχολή ἐλειτούργει μέ ἐπτά τάξεις, τρεῖς γυμνασιακάς καί τέσσαρας θεολογικάς.

⁸⁷ Αἱ πλέον σημαντικά ἀλλαγὰ ἀφεώρων εἰς: α) τήν ἀπόκτησιν σφραγίδος ὑπό τῆς Ἐφορείας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς καί μονίμου Γραμματέως αὐτῆς τοῦ ἐκάστοτε Ὑπογραμματέως τῆς Πατριαρχικῆς Συνόδου· β) εἰς τόν ὀρισμόν εἰς δέκα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Καθηγητῶν· γ) εἰς τήν ἀνακατανομήν τῶν μαθημάτων (εἰς τό Α΄ ἔτος ὀρίζονται ἡ Ἱερά Ἱστορία, ἡ Ἑβραϊκή Ἀρχαιολογία, ἡ Θεωρητική Ἀριθμητική, ἡ Πολιτική Γεωγραφία· εἰς τό Β΄ ἔτος μετατίθεται ἐκ τοῦ Α΄ ἔτους ἡ Κατήχησις· ἐνῶ εἰς τό Γ΄ ἔτος προστίθενται ἡ Μαθηματική Γεωγραφία καί ἡ Χρονολογία· εἰς τό Δ΄ ἔτος ἄρχεται ἡ διδασκαλία τῆς Τουρκικῆς καί τῆς Σλαωνικῆς γλώσσης κ.λπ.)· καί δ) εἰς τήν εἰσαγωγὴν γραπτῶν ἐξετάσεων διὰ τοὺς τελειοφοίτους. Βλ. Α. ΜΕΞΗ, *Ἡ ἐν Χάλκῃ Ἱερὰ Θεολογική Σχολή. Ἱστορικά Σημειώματα (1844-1935)*, ὅ.π., 103-105.

⁸⁸ Ὁ κατά κόσμον Ἀθανάσιος Μιχαήλωφ Τσαλίκωφ (1816-1888), ἐκ Σαράντα Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης ὁρμώμενος, ὑπῆρξεν ἐκ τῶν πρώτων ἀποφοίτων τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης (1848), ἐνῶ ἐφοίτησε καί εἰς τήν Θεολογικὴν Ἀκαδημίαν τῆς Μόσχας, ἀποφοιτήσας τό 1856. Ἐδίδαξεν εἰς τήν Θεολογικὴν Σχολήν Χάλκης τό μάθημα τῆς Σλαωνικῆς γλώσσης. Ἐξελέγη τό μὲν 1861 Μητροπολίτης Πρεσλάβας, τό δέ 1868

Διευθυντής, 1863-1864, β' Σχολάρχης, Σεπτέμβριος 1865-Ιούνιος 1867) καί της ἀναλήψεως τῆς θέσεως τοῦ Σχολάρχου παρά τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Γερμανοῦ Γρηγοῤᾤ⁸⁹ (1867-1869), κατόπιν τῆς ἀρνήσεως τοῦ ἐφημερίου τῆς ἐν Λίβερπουλ Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, Κωνσταντίνου Στρατούλη⁹⁰, νά ἀναλάβῃ διευθυντικά καθήκοντα. Κατά τὰ ἔτη φοιτήσεώς του εἰς τὴν Χάλκην, ὁ Εὐμένιος Ξηρουδάκης, πλὴν τοῦ Γερμανοῦ Γρηγοῤᾤ, εἶχε Σχολάρχας τὸν πρωθιερέα Σπυρίδωνα Βρετόν⁹¹ (1869-1870), τὸν Ἀγγιάλου Βασίλειον Ἀστερίου⁹² (α' προσωρινῶς 1870-1872, β' 1873-1876), τὸν μετέπειτα Σμύρνης, τὸν Ἀρχιμανδρίτην Γρηγόριον Φωτεινόν⁹³ (1872-1873), τὸν τελευτήσαντα ὡς Μυριοφύτου καί Περιστάσεως, καί τὸν Ἀρχιμανδρίτην Ἰωάννην Ἀναστασιάδην (προσωρινῶς, 1873)⁹⁴, ὁ ὁποῖος ἐτελεύτησεν ὡς Καισαρείας.

Τό γεγονός ὅτι ὁ Εὐμένιος Ξηρουδάκης κατά τὴν φοιτητικὴν παρουσίαν του ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τῆς Χάλκης (1867-1875) εἶχε, τελικῶς, πέντε διαφορετικούς –καί οὐχί τρεῖς, ὡς ἔχει ὑποστηριχθῇ σχετικῶς–⁹⁵, Σχολάρχας δηλώνει τὴν μεταβατικὴν φάσιν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκοντο τὰ ἐν τῇ Σχολῇ πράγματα, ὡς καί τὴν δυσκολίαν τῆς Μητρος Ἐκκλησίας νά εὕρῃ ἀντικαταστάτην τῆς περιωπῆς καί τοῦ εἰδικοῦ βάρους τοῦ α' Σχολάρχου αὐτῆς, Σταυρουπόλεως

Μητροπολίτης Βιδινίου, ἐνῶ τὴν 16^{ην} Φεβρουαρίου 1872 διωρίσθη Ἐξάρχος τῆς νεοσυστάτου Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας, καθαιρεθεὶς τὴν 13^{ην} Μαΐου 1872. Ἐπαύθη ἐκ τοῦ ἀξιωματος τοῦ Ἐξάρχου τὴν 17^{ην} Ἀπριλίου 1877. Βλ. Β. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, *Ἡ Ἱερά Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης. 1844-1923*, Α', ὁ.π., 25-28.

⁸⁹ Περὶ τοῦ Γερμανοῦ Γρηγοῤᾤ (1832-1904), ὁ ὁποῖος διετέλεσε δις Σχολάρχης τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης (1865-1869, 1877-1897), βλ. ὁ.π., 36-46. Πρβλ. σχετικῶς Α.Χ.Γ., *Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Γ. Γρηγοῤᾤ καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ* (Ἐν Ἀθήναις).

⁹⁰ Ὁ Κωνσταντῖνος Στρατούλης (1814-1892), ἐκ Λευκάδος ὁρμώμενος, διετέλεσε Διευθυντής τοῦ Λυκείου Ζακύνθου καί ἐφημέριος ἐν Λίβερπουλ Ἀγγλίας. Τό 1882 ἐξελέγη Ἐπίσκοπος Κυθήρων. Βλ. Μ. ΜΑΡΚΟΥ, «Ὁ Σεβασμιώτατος Ἐπίσκοπος Κυθήρων κυρὸς Κωνσταντῖνος (1814-1892, Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος)», http://users.sch.gr/markmarkou/1871_1900/1892/koim/konstantinos_stratoulis.htm (ἀνεκτῆθη τὴν 18/09/2023).

⁹¹ Ὁ πρωθιερεὺς Σπυρίδων Βρετός (1816-1888), ἐξ Ἰθάκης ὁρμώμενος, ἐδίδαξε τὰ μαθήματα τῆς Δογματικῆς καί τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως, ἐνῶ ἐπὶ τῆς σχολαρχίας του συνέστησε μητρώον ἢ βιβλίον τῶν ἐγγραφῶν τῶν μαθητῶν, κώδικας πρακτικῶν πρὸς καταχώρισιν τῶν πράξεων τοῦ Σχολάρχου καί τοῦ Καθηγητικοῦ Συλλόγου καί μηνιαίους ἐλεγκτικούς καταλόγους τῶν μαθητῶν. Βλ. σχετικῶς Β. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, *Ἡ Ἱερά Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης. 1844-1923*, Α', ὁ.π., 46-48.

⁹² Περὶ τοῦ Ἀγγιάλου Βασιλείου Ἀστερίου (1834-1910), ὁ ὁποῖος ἐδίδαξε τὰ μαθήματα τῆς Ποιμαντικῆς καί τῶν Ἑλληνικῶν εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης καί ὁ ὁποῖος τό 1870 ἠρνήθη τὴν προαγωγὴν του εἰς τὸν Γεροντικόν Θρόνον τῆς Καισαρείας, ἐνῶ τό 1884 κατεστάθη Μητροπολίτης Σμύρνης, βλ. ὁ.π., 48-52.

⁹³ Περὶ τοῦ Γρηγορίου Φωτεινοῦ (1811-1900), ὁρμώμενου ἐκ Χίου, ὁ ὁποῖος τό μὲν 1881 ἐξελέγη Τιτουλάριος Ἐπίσκοπος Σιών, τό δέ 1882 Ἐπίσκοπος Μυριοφύτου καί Περιστάσεως, παραιτηθεὶς τό 1890, ἐνῶ κατὰ τὴν παρουσίαν του εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης ἐδίδαξε τὴν Ἱεράν Κατήχησιν, βλ. ὁ.π., 52-55.

⁹⁴ Περὶ τοῦ Καισαρείας Ἰωάννου Ἀναστασιάδου (1833-1902), ὁ ὁποῖος ἐχρημάτισε καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης μετὰ τῶν ἐτῶν 1867-1875, διδάξας τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν, τὴν Ἐξηγητικὴν καί τὰ Λατινικά, καί ὁ ὁποῖος τό 1878 ἐξελέγη Μητροπολίτης Καισαρείας, βλ. ὁ.π., 78-81.

⁹⁵ Βλ. Α. ΝΑΝΑΚΗ, *Τὸ Μητροπολιτικὸ Ζήτημα καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ὁργάνωσις τῆς Κρήτης (1897-1900)*, ὁ.π., 68, ὅπου ὡς Σχολάρχαι τοῦ Εὐμενίου Ξηρουδάκη ἀναφέρονται οἱ Γερμανὸς Γρηγοῤᾤ, Σπυρίδων Βρετός καί Βασίλειος Ἀστερίου, ἐνῶ παραλείπεται ἡ ὅποια ἀναφορὰ εἰς τὴν σχολαρχίαν τοῦ Γρηγορίου Φωτεινοῦ (1872-1873) καί τοῦ Ἰωάννου Ἀναστασιάδου (1873).

Κωνσταντίνου Τυπάλδου (1844-1864)⁹⁶, παραιτηθέντος όριστικώς τό 1865 λόγω τής ισχυράς διαφωνίας του ως Σχολάρχου μετά του Διευθυντού τής Σχολής Φιλοθέου Βρυέννιου⁹⁷. Καί τοῦτο εἰς μίαν περίοδον κατά τήν όποίαν ἡ Ἐφορεία τής Σχολής συνήντα σοβαράς δυσκολίας, ἀκόμη καί διά τήν συμπλήρωσιν τοῦ καθηγητικοῦ σώματος αὐτῆς, τής διοικήσεως Ἐκκλησίας ἀποφασισάσης «ἵνα οἱ ἐκ τῶν τελειοφοίτων ἀριστεύσαντες, ἀποστέλλωνται χάριν ἀνωτέρων σπουδῶν εἰς Εὐρώπην, ὅπως χρησιμοποιοιθῶσιν ἀκολούθως ὡς καθηγηταί ἐν τῇ Σχολῇ»⁹⁸, ὡς συνέβη καί μέ τόν Σχολάρχην Γερμανόν Γρηγοῤῥαν, παραιτηθέντα ἐκ τής διευθύνσεως τής Σχολῆς τό 1869 χάριν ἀνωτέρων σπουδῶν.

Κατά τά ἔτη τῶν σπουδῶν τοῦ Εὐμενίου ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τής Χάλκης (1867-1875), καί εἰς τήν κορυφήν τής διοικητικῆς πυραμίδος τοῦ Ὁρθοδόξου Γένους, ὡς ἤδη ἀνεφέρθη καί περί τής διευθύνσεως τής Θεολογικῆς Σχολῆς τής Χάλκης, παρατηρεῖται σχετική ἀστάθεια, καθῶς ἐκ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἐντός μικροῦ διαστήματος παρήλασαν οἱ Πατριάρχαι Γρηγόριος ΣΤ΄ (1867-1871)⁹⁹, Ἀνθίμος ΣΤ΄ (1871-1873)¹⁰⁰ καί Ἰωακείμ Β΄ (1873-1878)¹⁰¹.

⁹⁶ Περὶ τοῦ Κωνσταντίνου Τυπάλδου (1795-1867), ἐκ Ληξουρίου τής Κεφαλληνίας ὁρμωμένου, καθηγητοῦ Θεολογίας καί Φιλοσοφίας ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τής Χάλκης, ὁ ὁποῖος τό 1848 ἐξελέγη Μητροπολίτης Σταυρουπόλεως, βλ. Β. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, *Ἡ Ἱερά Θεολογική Σχολή τής Χάλκης. 1844-1923*, Α΄, ὅ.π., 18-21.

⁹⁷ Ὁ κατά κόσμον Θεόδωρος Βρυέννιος (1833-1917), γόνος τῶν Ταταούλων τής Κωνσταντινουπόλεως, μετεξεπαιδεύθη εἰς τά Πανεπιστήμια τής Λεινίας, τοῦ Βερολίνου καί τοῦ Μονάχου. Διετέλεσε Καθηγητής καί Διευθυντής (1863) τής Θεολογικῆς Σχολῆς τής Χάλκης, ἐνῶ συνέβαλε σημαντικῶς κατά τάς ἐργασίας τής Μεγάλῆς Συνόδου τοῦ 1872 πρός ἀντιμετώπισιν τοῦ βουλγαρικοῦ σχίσματος. Ἐξελέγη Μητροπολίτης Σερρών (1875-1877) καί Γέρον Νικομηδείας (1877-1910). Ἐκοιμήθη τό 1917 καί ἐτάφη εἰς τόν περίβολον τής Θεολογικῆς Σχολῆς τής Χάλκης. Βλ. Β. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, «Φιλόθεος. Ὁ Βρυέννιος. Μητροπολίτης Νικομηδείας», *Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαιδεία*, τόμ. ΙΑ΄ (Ἀθῆναι 1967), 1127-1129.

⁹⁸ Α. ΜΕΞΗ, *Ἡ ἐν Χάλκῃ Ἱερά Θεολογική Σχολή. Ἱστορικά Σημειώματα (1844-1935)*, ὅ.π., 107.

⁹⁹ Ὁ κατά κόσμον Γεώργιος Φουρτουσιάδης (1798-1881) γεννηθεῖς εἰς τήν κώμην Φαναράκι (Rumelifeneri) τοῦ Βοσπόρου, τήν 24^{ην} Σεπτεμβρίου 1824 προσελήφθη εἰς τήν Πατριαρχικήν Αὐλήν ὡς Μέγας Ἀρχιδιάκονος, τήν δέ 6^{ην} Ὀκτωβρίου 1825 ἐχειροτονήθη Πρεσβύτερος καί διωρίσθη Μέγας Πρωτοσύγκελλος. Ἐξελέγη τό μέν 1825 Μητροπολίτης Πελαγονείας, τό δέ 1833 Μητροπολίτης Σερρών. Τήν 27^{ην} Σεπτεμβρίου 1835 ἀνῆλθεν εἰς τόν Οἰκουμενικόν Θρόνον. Ἐλθὼν εἰς σύγκρουσιν μέ τήν βρεταννικήν πολιτικήν εἰς τό θέμα τῶν Ἰονίων Νήσων, ὠδηγήθη εἰς παραίτησιν τήν 20^{ην} Φεβρουαρίου 1840. Τήν 10^{ην} Φεβρουαρίου 1867 ἐξελέγη ἐκ δευτέρου Οἰκουμενικός Πατριάρχης, παραιτηθεῖς τήν 9^{ην} Ἰουνίου 1871 λόγω τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος. Ἐκοιμήθη εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν τήν 8^{ην} Ἰουνίου 1881. Βλ. Β. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, *Οἱ Οἰκουμενικοὶ Πατριάρχαι, 1860-σήμερα, Ἱστορία καί Κείμενα*, ὅ.π., 189-217· Δ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Μεταρρύθμιση καί ἐκκοσμίκευση. Πρὸς μία ἀνασύνθεση τής ἱστορίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τόν 19^ο αἰῶνα*, ὅ.π., 273-321· ΧΡ. ΧΑΜΧΟΥΓΙΑ, *Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριος ΣΤ΄ ὁ Φουρτουσιάδης ἐν μέσῳ ἐθνικῶν καί ἐθνοφυλετικῶν ἀνταγωνισμῶν*, [Διδακτορική Διατριβή], Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, Θεολογική Σχολή, Τμῆμα Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας, Θεσσαλονίκη 2006 (DOI: 10.12681/eadd/15409).

¹⁰⁰ Ὁ Ἀνθίμος Ἰωαννίδης (1782-1877), ἐκ τῆς νήσου Κούταλης τής Προποντίδος ὁρμώμενος, τό μέν 1829 ἐξελέγη Μητροπολίτης Σερρών, τό δέ 1833 Μητροπολίτης Προύσης, ἐνῶ τό 1837 κατεστάθη Μητροπολίτης Ἐφέσου. Ἐχρημάτισε τρίς Οἰκουμενικός Πατριάρχης (1845-1848, 1853-1855, 1871-1873). Τάς δύο πρώτας φορές ἐπαύθη παρὰ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἐνῶ τήν τρίτην παρητήθη οἰκειοθελῶς. Κατά τήν γ΄ πατριαρχίαν του συνεκλήθη ἡ Μεγάλη Σύνοδος πού κατεδίκασε τόν ἐθνοφυλετισμόν ὡς αἵρεσιν καί ἐκήρυξε σχισματικήν τήν Βουλγαρικήν Ἐξαρχίαν. Βλ. Β. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, *Οἱ Οἰκουμενικοὶ Πατριάρχαι, 1860-σήμερα, Ἱστορία καί Κείμενα*, ὅ.π., 218-227· Δ.

Κατά τήν φοιτητικήν του παρουσίαν εἰς τήν Θεολογικήν Σχολήν τῆς Χάλκης (1867-1875), ὁ Εὐμένιος Ξηρουδάκης εἶχε καθηγητάς¹⁰², μεταξύ ἄλλων, καί τούς κληρικούς: Νικηφόρον Γλυκᾶν¹⁰³, Σπυρίδωνα Βρετόν, Ἰωάννην Ἀναστασιάδην, Ἰλαρίωνα Κανάκην¹⁰⁴, Γρηγόριον Ζιγαβηνόν¹⁰⁵, Γρηγόριον Φωτεινόν καί Κωνσταντῖνον Βαφείδην¹⁰⁶, τελευτήσαντα ὡς

ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Μεταρρύθμιση καί ἐκκοσμίκευση. Πρὸς μία ἀνασύνθεση τῆς ἱστορίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τὸν 19^ο αἰῶνα*, ὅ.π., 325-349· Ι. ΣΟΚΟΛΟΦ, *Ἡ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν 19^ο αἰῶνα*, ὅ.π., 650-668.

¹⁰¹ Ὁ κατὰ κόσμον Ἰωάννης Κοκκώδης (1802-1878), ἐκ Καλλιμασιάς τῆς Χίου ὁρμώμενος, τό μὲν 1827 ἐξελέγη Ἐπίσκοπος Δρυινοπόλεως καί Αργυροκάστρου, τό δέ 1835 Μητροπολίτης Ἰωαννίνων, παυθεὶς τὴν 21^{ην} Αὐγούστου 1838 καί ἀποκατασταθεὶς τὴν 7^{ην} Αὐγούστου 1840 εἰς τὴν Μητρόπολιν Ἰωαννίνων. Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1845 κατεστάθη Μητροπολίτης Κυζίκου. Τὴν 4^{ην} Ὀκτωβρίου 1860 ἀνῆλθεν εἰς τὸν Οἰκουμενικόν Θρόνον, παραιτηθεὶς τὴν 18^{ην} Αὐγούστου 1863, ἀφοῦ προηγουμένως ἐπαύθη παρά τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Τὴν 23^{ην} Νοεμβρίου 1873 ἐξελέγη διὰ δευτέραν φοράν Οἰκουμενικός Πατριάρχης. Ἐκοιμήθη εἰς τὴν Ἱεράν Μονὴν Ἀγίας Τριάδος Χάλκης τὴν 5^{ην} Αὐγούστου 1878. Βλ. Β. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, *Οἱ Οἰκουμενικοὶ Πατριάρχαι, 1860-σήμερον, Ἱστορία καί Κείμενα*, ὅ.π., 107-154· Δ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Μεταρρύθμιση καί ἐκκοσμίκευση. Πρὸς μία ἀνασύνθεση τῆς ἱστορίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τὸν 19^ο αἰῶνα*, ὅ.π., 157-225· Ι. ΣΟΚΟΛΟΦ, *Ἡ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν 19^ο αἰῶνα*, ὅ.π., 597-609. Περὶ τῆς ἐπικριτικῆς στάσεως τοῦ Νικάνδρου Ζαννουβίου ἔναντι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ Β΄ βλ. Θ. ΜΕΪΜΑΡΗ, *Ἐθνικός προσδιορισμός καί αἰτούμενα στό Ἑλλαδικό Κράτος. Τὰ καθ' ἑαυτὸν Νικάνδρου Ζαννουβίου καὶ ἡ ἐποχὴ του (1828-1888)*, ὅ.π., 430-431.

¹⁰² Κατὰ τὴν περίοδον τῶν σπουδῶν τοῦ Εὐμενίου Ξηρουδάκη εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης, ὁ Ἀπόστολος Μέξης παρουσιάζει τὸν κάτωθι πίνακα περὶ τοῦ καθηγητικοῦ συλλόγου τῆς Σχολῆς μετὰ τῶν μαθημάτων πού ἑκαστος καθηγητὴς ἐδίδασκε: 1867: Καθηγηταί: Ἱεροδ. Ἰ. Ἀναστασιάδης (Ἐκκλ/κὴ Ἱστορία, Ἑξηγητική, Λατινικά). Ὑφηγηταί: Γρηγόριος Δρακόπουλος (Ἑλληνικά), Ἰλαρίων ἱεροδ. Κανάκης (Λατινικά), ἱερ. Ἀθανάσιος Χ. Ἡλιοῦ (Τουρκικά), Βασίλειος Κάνδης (Π. Ἀριθμητική). 1868: Καθηγητὴς Ἰ. Παραπαντόπουλος (Σλαωνικά, Γαλλικά), Ἰ. Βασματζίδης (Ἑλληνικά), Χ. Παπαδόπουλος (Τουρκικά). Ὑφηγηταί: Ἱεροδ. Ἀμβρόσιος, Ἀθανάσιος Μεγακλῆς (Ἐκκλ/κὴ Μουσική). 1869: Σχολάρχης Σ. Ι. Βρετός (Δογματική, Ἰ. Κατήχησις), Κλεάνθης Χαραλαμπίδης (Τουρκικά), Ἰ. Λαστίκ (Γαλλικά). 1870: Ἀρχιάλ. Βασίλειος (Ποιμαντική, Λατινικά), Ἰωάννης Ζωγραφίδης (Γαλλικά, Θ. Ἀριθμητική). 1871: Ἀρχιμ. Ἰλαρίων Κανάκης (Πατρολογία, Εἰσαγωγή εἰς τὰς Ἀ. Γραφάς, Ἰ. Ἱστορία, Ἑβραϊκὴ Ἀρχαιολογία), Κ. Σαριδάκης (Γαλλικά, Θ. Ἀριθμητική). 1872: Σχολάρχης Γρηγόριος Φωτεινός (Ἰ. Κατήχησις), ἱεροδ. Γρηγόριος Ζιγαβηνός (Ποιμαντική, Κ. Δίκαιον, Ὁμιλητική), ἱεροδ. Κ. Βαφείδης (Δογματική, Σλαωνικά), Βασίλειος Γεωργιάδης (Ἑβραϊκά, Ἑρμηνευτικὴ καὶ ἐξήγησις τῶν Ἀ. Γραφῶν, Π. Γεωγραφία). 1873: Σχολάρχης Ἀρχιάλ. Βασίλειος (Ποιμαντική), Γεώργιος Λιανόπουλος (Μαθηματικά), Ἰάκωβος Ἰωαννίδης (Μουσικά). 1874: Δημήτριος Χαντζερῆς (Ἱστορία τῆς παλ. Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, Γραμματολογία), Ἑρνέστος Νονότης (Γαλλικά). 1875: Ἱεροδ. Φιλάρετος Βαφείδης (Ἐκκλ/κὴ Ἱστορία, Ἠθική, Λατινικά), Ἱεροδ. Κ. Βαφείδης (Δογματική, Ἰ. Κατήχησις, Σλαωνικά). Βλ. Α. ΜΕΞΗ, *Ἡ ἐν Χάλκῃ Ἱερά Θεολογικὴ Σχολή. Ἱστορικά Σημειώματα (1844-1935)*, ὅ.π., 116, 132-133.

¹⁰³ Περὶ τοῦ Νικηφόρου Γλυκᾶ, ὁ ὁποῖος διετέλεσε Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης κατὰ τὰς περιόδους 1849-1852 καὶ 1854-1872, ὡς καὶ Διευθυντὴς αὐτῆς μετὰ τῶν Σεπτεμβρίου 1864 καὶ Σεπτεμβρίου 1865, βλ. Β. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, *Ἡ Ἱερά Θεολογικὴ Σχολή τῆς Χάλκης. 1844-1923, Α΄*, ὅ.π., 28-36.

¹⁰⁴ Περὶ τοῦ Ἰλαρίωνος Κανάκη, ὁ ὁποῖος ἐδίδαξεν εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης μετὰ τῶν ἐτῶν 1871-1883 τὰ μαθήματα τῆς Πατρολογίας, τῆς Εἰσαγωγῆς εἰς τὰς Ἀγίας Γραφάς, τῆς Ἰ. Ἱστορίας καὶ τῆς Ἑβραϊκῆς Ἀρχαιολογίας βλ. ὅ.π., 81-82.

¹⁰⁵ Περὶ τοῦ Γρηγορίου Ζιγαβηνοῦ (1835-1910), ὁ ὁποῖος ἐδίδαξεν εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης κατὰ τὴν περίοδον 1872-1884 τὰ μαθήματα τῆς Ποιμαντικῆς, τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου καὶ τῆς Ὁμιλητικῆς, βλ. ΧΡ. ΘΕΜΕΛΗ (Μητροπολίτου Μεσσηνίας), *Ὁ Εὐβοεύς Ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Ζιγαβηνός (1835-1910)* (Ἀθῆναι 1981).

¹⁰⁶ Περὶ τοῦ Κωνσταντίνου Βαφείδου (1848-1899), ὁ ὁποῖος ἐδίδαξεν εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης κατὰ τὴν περίοδον 1872-1878 τὰ μαθήματα τῆς Δογματικῆς, τῆς Ἱερᾶς Κατηχήσεως καὶ τὰ Σλαωνικά καὶ ὁ ὁποῖος ἐξελέγη τό μὲν 1885 Μητροπολίτης Μαρωνείας, τό δέ 1888 Μητροπολίτης Σερρών, ἐνῶ τό μὲν 1892 μετετέθη εἰς τὴν Μητρόπολιν Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης καὶ τό 1896 εἰς τὴν Μητρόπολιν Διδυμοτεῖχου, βλ. Β. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, *Ἡ Ἱερά Θεολογικὴ Σχολή τῆς Χάλκης. 1844-1923, Α΄*, ὅ.π., 84-85.

Διδυμοτείχου, καθώς και τόν Βασίλειον Γεωργιάδην¹⁰⁷, τόν μετέπειτα Οικουμενικόν Πατριάρχην Βασίλειον Γ'.

Κατά τήν ιδίαν χρονικήν περίοδον, ὁ Εὐμένιος Ξηρουδάκης εἶχε τήν εὐκαιρίαν νά συναναστραφῇ καί νά γνωρίσῃ πλειάδα συμφοιτητῶν του πού ἐσπούδασαν τήν θεολογικήν ἐπιστήμην εἰς τὰς διαφόρους τάξεις τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης καί ἀνεδείχθησαν εἰς τόν γ' βαθμόν τῆς ἱερωσύνης, δεδομένου ὅτι κατά τὰ ἔτη ἀπό τοῦ 1868 ἕως τοῦ 1875 ἀπεφοίτησαν ἐκ τῆς Σχολῆς, μεταξύ ἄλλων, οἱ κάτωθι εἴκοσι καί τέσσαρες τῶν ἀριθμόν ἀρχιερεῖς: • κατά τό 1868, ὁ πρῶν Μογλενῶν Ἀβέρκιος¹⁰⁸, ὁ Ἰκονίου Ἀθανάσιος Ἡλιάδης¹⁰⁹, ὁ πρῶν Δεβρῶν Ἀνθιμος Πελέκης¹¹⁰ καί ὁ πρῶν Μετρῶν Νεόφυτος Καλογερίδης¹¹¹. • κατά τό 1869, ὁ πρῶν Λαρίσης Ἀμβρόσιος Κασσάρας¹¹², ὁ Βάρνης Γρηγόριος Δρακόπουλος¹¹³, ὁ Διδυμοτείχου

¹⁰⁷ Ὁ εἰρημένος Ἱεράρχης (1840-1929), τοῦπικλιν Γεωργιάδης, γεννηθεῖς εἰς Χρυσούπολιν (Σκούταρι) τῆς Χαλκηδόνος, ἀπεφοίτησεν ἐκ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν τό 1871, διετέλεσε δέ Καθηγητής τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης κατά τήν περίοδον 1872-1880, διακριθεῖς διά τό πλούσιον συγγραφικόν αὐτοῦ ἔργον. Τό 1889 ἐξελέγη Μητροπολίτης Ἀγιάλου, ἐνῶ τό 1909 μετετέθη εἰς τήν Μητρόπολιν Πελαγονείας καί τό 1910 εἰς τήν Γεροντικήν Μητρόπολιν Νικαίας. Μετά τήν ἀπέλασιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίνου ΣΤ' διετέλεσε Τοποτηρητής τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου καί ἐξελέγη Οἰκουμενικός Πατριάρχης τήν 13^{ην} Ἰουλίου 1925. Ἐκοιμήθη τό 1929. Βλ. Π. ΤΖΟΥΜΕΡΚΑ, «Βασίλειος. Πατριάρχης. 3. Ὁ Γ' (Γεωργιάδης) Οἰκουμενικός Πατριάρχης (1925-1929)», *Μεγάλη Ὁρθόδοξη Χριστιανική Ἐγκυκλοπαιδεία*, τόμ. Δ', Στρατηγικές Ἐκδόσεις (2011), 44-45· Δ. ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Πατριαρχικά σελίδες-Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἀπό 1878-1949* (Ἐν Ἀθήναις 1960), 213-217· Β. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, *Οἱ Οἰκουμενικοὶ Πατριάρχαι: 1860-σήμερον, Ἱστορία καί Κείμενα*, ὅ.π., 539-558· *Οἱ Πατριάρχες τοῦ Γένους. Ἀπό τήν Ἄλωση τῆς Πόλης ἕως σήμερα*, ἐκδ. Ἐκκλησιαστική Βιβλιοθήκη Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δημητριάδος (Βόλος 1995), 137-138.

¹⁰⁸ Ὁ εἰρημένος Ἱεράρχης (:-1900), ἐκ Θάσου ὁρμώμενος, ἐξελέγη τό μέν 1874 Τιτουλάριος Ἐπίσκοπος Λεύκης, Βοηθός Ἐπίσκοπος τῶν Μητροπόλεων Νικαίας (1784-1788) καί Ἡρακλείας (1788-1781), τό δέ 1881 Μητροπολίτης Καλλιουπόλεως καί Μαδύτου, ἐνῶ τό 1891 κατεστάθη Μητροπολίτης Μογλενῶν, παραιτηθεῖς τό 1894. Βλ. «+ Πρῶν Μογλενῶν Ἀβέρκιος», *Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια*, ἔτ. Κ', ἀριθμ. 40 (ἐν Κωνσταντινουπόλει, 6 Ὀκτωβρίου 1900), 447-448.

¹⁰⁹ Ὁ εἰρημένος Ἱεράρχης, τοῦπικλιν Ἡλιάδης (1844-1911), ἐκ Καισαρείας Καππαδοκίας ὁρμώμενος, ἀπόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης (1868), ἐξελέγη τό 1889 Μητροπολίτης Ἰκονίου. Βλ. «Ἀθανάσιος Μητροπολίτης Ἰκονίου», *Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια*, ἔτ. ΛΑ', ἀριθμ. 23 (ἐν Κωνσταντινουπόλει, 11 Ἰουνίου 1911), 179.

¹¹⁰ Ὁ εἰρημένος Ἱεράρχης (1840-1909), ἐκ Σαράντα Ἐκκλησιῶν ὁρμώμενος, ἐξελέγη τό μέν 1888 Τιτουλάριος Ἐπίσκοπος Συνάδων, Βοηθός Ἐπίσκοπος τῆς Μητροπόλεως Μογλενῶν, τό δέ 1891 Μητροπολίτης Δεβρῶν καί Βελισσοῦ, παραιτηθεῖς τό 1900. Βλ. «Πρῶν Δεβρῶν Ἀνθιμος», *Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια*, ἔτ. ΚΘ', ἀριθμ. 34 (ἐν Κωνσταντινουπόλει, 26 Αὐγούστου 1909), 268.

¹¹¹ Ὁ εἰρημένος Ἱεράρχης (:-1898), ἐκ Χίου ὁρμώμενος, ἐξελέγη τό μέν 1869 Ἐπίσκοπος Ἱεροσητείας, παυθεῖς τό 1878, τό δέ 1888 Ἐπίσκοπος Μετρῶν καί Ἀθύρων, παραιτηθεῖς τό 1890. Βλ. Μ. ΜΑΡΚΟΥ, «Ὁ Θεοφιλέστατος Ἐπίσκοπος πρῶν Μετρῶν καί Ἀθύρων κυρός Νεόφυτος (:-1898, Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο)», http://users.sch.gr/markmarkou/1871_1900/1898/koim/neofytow_kalogerides.htm (ἀνεκτῆθη τήν 18/09/2023).

¹¹² Βλ. σχετικῶς Χ. Η. ΓΑΤΟΥ, *Ὁ Ἐπίσκοπος Λαρίσης καί Πλαταμῶνος Ἀμβρόσιος (Κασσάρας) καί ἡ καθαίρεσή του*, Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, Θεολογική Σχολή, Τμήμα Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας, Θεσσαλονίκη 2019 (DOI: 10.26262/heal.auth.ir.309317).

¹¹³ Ὁ εἰρημένος Ἱεράρχης (:-1890), ἐκ Μεσημβρίας τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης ὁρμώμενος, ἐξελέγη τό μέν 1877 Ἐπίσκοπος Παραμυθίας, τό δέ 1885 Μητροπολίτης Ἀγιάλου, ἐνῶ κατεστάθη τό μέν 1888 Μητροπολίτης Καστορίας, τό δέ 1889 Μητροπολίτης Βάρνης. Βλ. Μ. ΜΑΡΚΟΥ, «Ὁ Πανιερώτατος Μητροπολίτης Βάρνης κυρός Γρηγόριος (:-1890, Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο)», http://users.sch.gr/markmarkou/1871_1900/1890/koim/gregorios_drakopoulos.htm (ἀνεκτῆθη τήν 18/09/2023).

Κωνσταντῖνος Βαφείδης, ὁ πρῶν Χίου Κωνσταντῖνος Δεληγιάννης¹¹⁴, ὁ πρῶν Κυδωνίας Νικηφόρος Ζαχαριάδης¹¹⁵, ὁ Προικοννήσου Σωφρόνιος Ἀργυρόπουλος¹¹⁶, ὁ Ἱμβρου Φιλόθεος Κωνσταντινίδης¹¹⁷, καὶ ὁ Μαρωνείας Χρῦσανθος Ἱεροκλῆς¹¹⁸. • κατὰ τὸ 1871, δεδομένου ὅτι τὸ 1870 δὲν ἀνεδείχθησαν τελειόφοιτοι, ὁ Κυζίκου¹¹⁹ Ἀθανάσιος Μεγακλῆς¹²⁰, ὁ Σάρδεων Μιχαὴλ Κλεόβουλος¹²¹ καὶ ὁ Ἡρακλείας Φιλάρετος Βαφείδης¹²². • κατὰ τὸ 1872, ὁ Κρήνης Θεόκλητος

¹¹⁴ Ὁ εἰρημένος Ἱεράρχης, τοῦπικλιν Δεληγιάννης ἢ Δηληγιάννης (1842-1919), ἐκ Καρδαμύλων τῆς Χίου, ἀπεφοίτησεν ἐκ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης τὸ 1869. Διετέλεσεν Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἀγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου, τὸ δὲ 1887 ἐξελέγη Μητροπολίτης Χίου. Τὸ 1909 παρητήθη καὶ ἐκοιμήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ 1919. Βλ. Κ. ΣΠΑΝΟΥΔΗ, *Ἱστορικαὶ Σελίδες: Ἰωακείμ ὁ Γ΄*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1902), ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ (Θεσσαλονίκη 2000), 429-430.

¹¹⁵ Ὁ Νικηφόρος Ζαχαριάδης ἢ Λαδωμένος (1835-1913), ἐκ τῆς κώμης Πλάτη Λασιθίου ὁρμώμενος, ἀδελφός τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγκαράθου, ἐξελέγη τὸ μὲν 1879 Ἐπίσκοπος Ἀρκαδίας, τὸ δὲ 1887 Ἐπίσκοπος Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου, παραιτηθεὶς τὸ 1912. Βλ. «Πρῶν Κυδωνίας Νικηφόρος», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, ἔτ. ΛΓ΄, ἀριθμ. 32 (ἐν Κωνσταντινουπόλει, 10 Αὐγούστου 1913), 272.

¹¹⁶ Ὁ κατὰ κόσμον Δημήτριος Ἀργυρόπουλος ἢ Βουτσᾶς (1844-1911), ἐξελέγη τὸ μὲν 1877 Τιτουλᾶριος Ἐπίσκοπος Παμφίλου, Βοηθός Ἐπίσκοπος τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ δὲ 1888 Μητροπολίτης Ἀγγιάλου, ἐνῷ κατεστάθη τὸ μὲν 1889 Μητροπολίτης Καρπάθου καὶ Κάσου, τὸ δὲ 1897 Μητροπολίτης Ἐλασσῶνος. Τὸ 1900 ἐξελέγη Μητροπολίτης Στρωμνίτης καὶ τὸ 1901 Μητροπολίτης Προικοννήσου. Βλ. Μ. ΜΑΡΚΟΥ, «Ὁ Πανιερώτατος Μητροπολίτης Προικοννήσου κυρός Σωφρόνιος (1844-1911, Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο)», http://users.sch.gr/markmarkou/1901_1930/1911/koim/sofronios_argyropoulos.htm (ἀνεκτῆθη τὴν 18/09/2023).

¹¹⁷ Ὁ εἰρημένος Ἱεράρχης (1844-1904), ἐκ τῶν Ταταούλων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁρμώμενος, ἐξελέγη τὸ μὲν 1877 Μητροπολίτης Ξάνθης, τὸ δὲ 1885 Μητροπολίτης Κορυτσᾶς, ἐνῷ κατεστάθη τὸ μὲν 1893 Μητροπολίτης Διδυμοτείχου, τὸ δὲ 1896 Μητροπολίτης Δράμας, μετατεθεὶς εἰς τὴν Μητρόπολιν Ἱμβρου τὸ 1902. Βλ. «+ Ἱμβρου Φιλόθεος», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, ἔτ. ΚΔ΄, ἀριθμ. 48 (ἐν Κωνσταντινουπόλει, 4 Δεκεμβρίου 1904), 562.

¹¹⁸ Ὁ κατὰ κόσμον Χρήστος Ἱεροκλῆς (1845-1893), ἐκ Τραπεζοῦντος ὁρμώμενος, ἰδρυτὴς καὶ διευθυντὴς τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς Τραπεζοῦντος (1872-1875), ἐξελέγη τὸ 1888 Μητροπολίτης Μαρωνείας. Βλ. Μ. ΜΑΡΚΟΥ, «Ὁ Πανιερώτατος Μητροπολίτης Μαρωνείας κυρός Χρῦσανθος (1845-1893, Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο)», https://users.sch.gr/markmarkou/1871_1900/1893/koim/chrysanthos_ieroklis.htm (ἀνεκτῆθη τὴν 18/09/2023).

¹¹⁹ Περὶ τῆς νεωτέρας ἱστορίας τῆς Γερωντικῆς Μητροπόλεως Κυζίκου βλ. Θ. ΜΕΪΜΑΡΗ (Μητροπολίτου Σελευκείας), «Ἡ ἐκδημία τῶν Μητροπολιτῶν Κυζίκου Νικοδήμου Κωνσταντινίδου (1900) καὶ Κωνσταντίνου Ἀλεξανδρίδου (1903) καὶ ἡ μέριμνα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου», <https://www.academia.edu/143255685/>.

¹²⁰ Γεννηθεὶς εἰς Ἀλεξανδρούπολιν, ὁ Κυζίκου Ἀθανάσιος, τοῦπικλιν Μεγακλῆς (1848-1909), ὑπηρετήσεν ὡς Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἀγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου (1876) καὶ Μ. Πρωτοσύγκελλος (1878). Διετέλεσε Μητροπολίτης Σισανίου καὶ Σιατίστης (1882-1893), Θεσσαλονίκης (1893-1903) καὶ Γέρων Κυζίκου (1903-1909). Βλ. Ν. Θ. ΜΠΟΥΓΑΤΣΟΥ, «Ἀθανάσιος. Μητροπολίτες. 16. Ὁ Μεγακλῆς», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, τόμ. Α΄, ὅ.π., 558.

¹²¹ Ὁ εἰρημένος Ἱεράρχης (1850-1918), ἐξ Ἀδριανουπόλεως ὁρμώμενος, διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τῆς Τυβίγγης, διετέλεσε καθηγητὴς τῆς Ἐμπορικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης (1872-1876) καὶ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης (1883-1888). Τὸ 1901 ἐξελέγη Τιτουλᾶριος Μητροπολίτης Σάρδεων. Ἐνεταφιάσθη εἰς τὸν περίβολον τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης. Βλ. Β. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, *Ἡ Ἱερά Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης. 1844-1923, Α΄*, ὅ.π., 102-106.

¹²² Ὁ κατὰ κόσμον Χρήστος Βαφείδης (1850-1933), ἐκ Πόλεως ὁρμώμενος, ἀπόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης (1871) καὶ διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τῆς Λειψίας (1875), ὑπηρετήσεν ὡς Καθηγητὴς ἐν Χάλκῃ κατὰ τὴν περίοδον 1875-1888. Τὸ 1888 ἐξελέγη Μητροπολίτης Τραπεζοῦντος καὶ τὸ 1889 Μητροπολίτης Καστορίας. Τὸ 1899 μετετέθη εἰς τὴν Μητρόπολιν Διδυμοτείχου, διαδεχθεὶς τὸν κατὰ σάρκα ἀδελφόν του, Μητροπολίτην Κωνσταντῖνον, προήχθη δὲ τὸ 1928 εἰς τὴν Γερωντικὴν Μητρόπολιν Ἡρακλείας. Ἐκοιμήθη ἐν Θεσσαλονίκῃ. Βλ. Σ. ΣΑΒΒΙΔΗ, *Φιλάρετος Βαφείδης - Ὁ σοφὸς Ἱεράρχης*, ἐκδ. Ἱερᾶς Μητροπόλεως Διδυμοτείχου, Ὁρεστιάδος καὶ Σουφλίου (Διδυμότειχο 2014). Πρβλ. Α. ΝΑΝΑΚΗ (Ἀρχιμανδρίτου, νῦν Μητροπολίτου Ἀρκαλοχωρίου), «Ἡ σχέση τοῦ Φιλάρετου Βαφείδη καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Κωνσταντίνου μέ τὸν Γερωντισμό. Ἡ ἐξορία

Ἐλευθερίου¹²³, ὁ Μηθύμνης Στέφανος Σουλίδης¹²⁴ καὶ ὁ Ρουτσουκίου Βασίλειος Μιχαήλωφ. • κατὰ τὸ 1873, ὁ Νικομηδεῖας Ἀλέξανδρος Ρηγόπουλος¹²⁵, ὁ Κεφαλληνίας Γεράσιμος Δώριζας¹²⁶, ὁ Παραμυθίας Καλλίνικος Παλαιοκρασσῆς¹²⁷ καὶ ὁ Συνάδων Πανάρετος Μοσχίδης¹²⁸. • κατὰ τὸ 1874, ὁ Ἀθηνῶν Γερμανός Καλλιγᾶς¹²⁹, καὶ • κατὰ τὸ 1875, ὁ πρῶν Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης Γαβριήλ Ἰατρουδάκης¹³⁰, ὁ ὁποῖος, ὁμοῦ μετὰ τοῦ Ἡλίου Νικολάου καὶ τοῦ Νικολάου Παπαδημητρίου, ἦσαν συνταξιῶται τοῦ Εὐμενίου Ξηρουδάκη, ἀποφοιτήσαντες κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος.

(1918-1919) τοῦ Φιλαρέτου στή Βουλγαρία», *Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Νεώτερα Ἱστορικά Α΄*, ἐκδ. University Studio Press (Θεσσαλονίκη 2000), 115-138.

¹²³ Ὁ εἰρημένος Ἱεράρχης, τοῦπικλιν Ἐλευθερίου (1838-1918), καταγόμενος ἐκ Μοσχονησίων, ἀπεφοίτησεν ἐκ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης τὸ 1872. Τὸ 1878 ἐχειροτονήθη Ἐπίσκοπος Ἐρυθρῶν, Βοηθός Ἐπίσκοπος τῆς Μητροπόλεως Ἐφέσου, διατελέσας Ἀρχιερατικὸς Ἐπίτροπος ἐν Κυδωνίαις. Τὸ 1883 ἐξελέγη Ἐπίσκοπος Κρήνης, τὸ δέ 1903 ἀνυψώθη εἰς Μητροπολίτην Κρήνης. Βλ. «Θεόκλητος Μητροπολίτης Κρήνης», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, ἔτ. ΛΗ΄, τόμ. ΛΖ΄, ἀριθμ. 4 (ἐν Κωνσταντινουπόλει, 15 Μαρτίου 1918), 31.

¹²⁴ Ὁ Στέφανος Σουλίδης, ἀπόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, διετέλεσεν Ἀρχιδιάκονος καὶ Ἱεροκῆρυξ τῆς Μητροπόλεως Σμύρνης, ἐκλεγείς τὸ μὲν 1887 Μητροπολίτης Φιλαδελφείας, τὸ δέ 1896 Μητροπολίτης Μηθύμνης. Βλ. Κ. ΣΠΑΝΟΥΔΗ, *Ἱστορικαὶ Σελίδες: Ἰωακείμ ὁ Γ΄*, ὅ.π., 435.

¹²⁵ Ὁ Ἀλέξανδρος Ρηγόπουλος ἢ Παπαϊωάννου (1851-1928), ἐξ Ἀδριανουπόλεως ὁρμώμενος, ἐξελέγη τὸ μὲν 1881 Ἐπίσκοπος Λιτῆς, Βοηθός Ἐπίσκοπος τῆς Μητροπόλεως Βοδενῶν, τὸ δέ 1891 Μητροπολίτης Βάρνης καί, ἐν συνεχείᾳ, Πελαγονείας. Κατεστάθη τὸ μὲν 1895 Μητροπολίτης Νεοκαισαρείας, τὸ δέ 1903 Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, ἐνῶ τὸ 1910 ἐξελέγη Μητροπολίτης Νικομηδεῖας. Ἐκοιμήθη εἰς Θεσσαλονίκην. Βλ. Μ. ΜΑΡΚΟΥ, «Ὁ Πανιερώτατος Μητροπολίτης Νικομηδεῖας κυρὸς Ἀλέξανδρος (1851-1928, Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο)», https://users.sch.gr/markmarkou/1901_1930/1928/koim/alexandros_regopoulos.htm (ἀνεκτῆθη τὴν 18/09/2023).

¹²⁶ Ὁ εἰρημένος Ἱεράρχης (1852-1901), ἐκ Μεγάλου Ρεύματος τῆς Πόλεως ὁρμώμενος, διετέλεσε Μ. Ἀρχιδιάκονος τῶν Πατριαρχείων, κατόπιν Νομικὸς Σύμβουλος (1885-1888) καὶ Διευθυντὴς τοῦ περιοδικοῦ «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια». Τὸ 1893 ἐξελέγη Ἀρχιεπίσκοπος Κεφαλληνίας. Βλ. «+ Ὁ Κεφαλληνίας Χρῦσανθος», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, ἔτ. ΚΑ΄, ἀριθμ. 5 (ἐν Κωνσταντινουπόλει, 3 Φεβρουαρίου 1901), 45.

¹²⁷ Ὁ εἰρημένος Ἱεράρχης (1844-1906), ἐκ τῆς κώμης Ἀποίκια τῆς Ἀνδρου ὁρμώμενος, ἐξελέγη τὸ μὲν 1880 Ἐπίσκοπος Ἀργυρουπόλεως, Βοηθός Ἐπίσκοπος τῆς Μητροπόλεως Χαλκηδόνος, τὸ δέ 1882 Μητροπολίτης Βάρνης, κατασταθεὶς τὸ μὲν 1887 Μητροπολίτης Στρωμνίτης, τὸ δέ 1893 Μητροπολίτης Κῶου. Τὸ 1900 μετετέθη εἰς τὴν Μητρόπολιν Παραμυθίας. Βλ. Μ. ΜΑΡΚΟΥ, «Ὁ Πανιερώτατος Μητροπολίτης Παραμυθίας καὶ Φιλατῶν κυρὸς Καλλίνικος (1844-1906, Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο)», https://users.sch.gr/markmarkou/1901_1930/1906/koim/kallinikos_palaiokrassas.htm (ἀνεκτῆθη τὴν 18/09/2023).

¹²⁸ Ὁ εἰρημένος Ἱεράρχης (1844-1885), ἐκ τῆς Χώρας τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης ὁρμώμενος, ἐξελέγη τὸ 1877 Τιτουλᾶριος Ἐπίσκοπος Συνάδων, Βοηθός Ἐπίσκοπος τῆς Μητροπόλεως Σηλυβρίας, ἐνῶ τὸ 1881 ὑπηρέτησεν εἰς τὴν Μητρόπολιν Ἡρακλείας, ὡς ὑπεύθυνος διὰ τὸ Τμῆμα Κεσσάνης. Βλ. Μ. ΜΑΡΚΟΥ, «Ὁ Θεοφιλέστατος Ἐπίσκοπος Συνάδων κυρὸς Πανάρετος (1844-1885, Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο)», https://users.sch.gr/markmarkou/1871_1900/1885/koim/panaretos_moshides.htm (ἀνεκτῆθη τὴν 18/09/2023).

¹²⁹ Ὁ κατὰ κόσμον Γεράσιμος Καλλιγᾶς (1844-1896), ἐκ Κεφαλληνίας ὁρμώμενος, διετέλεσεν Ἀρχιδιάκονος καὶ Πρωτοσύγκελλος τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας. Τὸ 1884 ἐξελέγη Ἀρχιεπίσκοπος Κεφαλληνίας καὶ τὸ 1889 Μητροπολίτης Ἀθηνῶν. Βλ. Ε. ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥΔΗ, *Ὁ Γερμανός Καλλιγᾶς ὡς Μητροπολίτης Ἀθηνῶν*, ἐκδ. Μπαμπουνάκη (Θεσσαλονίκη 2016).

¹³⁰ Ὁ εἰρημένος Ἱεράρχης (1850-1906), ἐκ Λέρου ὁρμώμενος, ἐξελέγη τὸ μὲν 1887 Μητροπολίτης Βάρνης, τὸ δέ 1889 Μητροπολίτης Τραπεζοῦντος, κατασταθεὶς τὸ μὲν 1893 Μητροπολίτης Μαρωνείας, τὸ δέ 1896 Μητροπολίτης Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης, παυθεὶς τὸ 1899. Βλ. Μ. ΜΑΡΚΟΥ, «Ὁ Πανιερώτατος Μητροπολίτης πρῶν Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης κυρὸς Γαβριήλ (περ. 1850-1906, Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο)», https://users.sch.gr/markmarkou/1901_1930/1906/koim/gabriel_iatroudakis.htm (ἀνεκτῆθη τὴν 18/09/2023).

Ὁ Εὐμένιος Ξηρουδάκης, κατά τὰ φοιτητικά του χρόνια ἐν Χάλκῃ, συναναστράφη – περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον– καί μέ κρητικῆς καταγωγῆς καθηγητάς καί φοιτητάς, τουτέστι μετά τοῦ Ἰλαρίωνος Κανάκη, ὁ ὁποῖος ἐδίδαξεν εἰς τήν Θεολογικήν Σχολήν τῆς Χάλκης μεταξύ τῶν ἐτῶν 1871-1883 τὰ μαθήματα τῆς Πατρολογίας, τῆς Εἰσαγωγῆς εἰς τὰς Ἀγίας Γραφάς, τῆς Ἱστορίας καί τῆς Ἑβραϊκῆς Ἀρχαιολογίας, καί τοῦ ἀπό Ἀρκαδίας Ἐπισκόπου Κυδωνίας καί Ἀποκορώνου Νικηφόρου Ζαχαριάδου, ἀποφοιτήσαντος τό 1869 ἐκ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς –ὅτε ὁ Εὐμένιος Ξηρουδάκης συνεπλήρωνε τό δεύτερον ἡμερολογιακόν ἔτος τῆς ἐν αὐτῇ φοιτήσεώς του– καί τόν ὁποῖον Νικηφόρον ὁ Κρήτης, πλέον, Εὐμένιος, εἰς τόν «Λόγον του πρὸς τοὺς ἐκδημήσαντας Ἐπισκόπους Ρεθύμνης Χρύσανθον καί Κυδωνίας Νικηφόρον» κατά τήν ΙΖ' ἔκτακτον συνεδρίαν τῆς Ἱερᾶς Ἐπαρχιακῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης τήν 25^{ην} Νοεμβρίου 1915 τόν ἀποκαλεῖ διδάσκαλόν του¹³¹.

Ἐχει ὑποστηριχθῇ σχετικῶς καί, μάλιστα, κατά τρόπον πιθανολογούμενον, ὅτι ὁ Νικηφόρος Ζαχαριάδης διετέλεσε διδάσκαλος τοῦ Εὐμενίου ἐν Χάλκῃ, κατά τήν διάρκειαν τῶν σπουδῶν ἀμφοτέρων ἐν αὐτῇ, καί, μάλιστα, κατά τό σχολικόν ἔτος 1868-1869, καθὼς, ὡς διετυπώθη σχετικῶς, «*τό πιθανότερο, λοιπόν, εἶναι ὅτι ὁ Νικηφόρος Ζαχαριάδης εὕρισκόμενος στό τρίτο καί τελευταῖο ἔτος τῶν θεολογικῶν του σπουδῶν νά διδάξῃ τόν Εὐμένιο Ξηρουδάκη, εὕρισκόμενο στό πρῶτο ἔτος τῶν γυμνασιακῶν του σπουδῶν*»¹³². Ἡ ἐκτίμησις αὕτη ἐδράζεται εἰς τό ὅτι ὁ μέν Νικηφόρος Ζαχαριάδης, προηγηθεὶς χρονικῶς, ἀπεφοίτησε τό 1869, ὁ δέ Εὐμένιος Ξηρουδάκης, βάσει τῆς ἀνακριβοῦς πληροφορίας τοῦ Νικολάου Ζευγαδάκη ὅτι εἰσῆλθεν εἰς τήν Θεολογικήν Σχολήν τῆς Χάλκης τό 1868, κατά τό σχολικόν ἔτος 1868-1869 ἦτο πρωτοετής, δῆθεν, ἐν Χάλκῃ.

Παρά ταῦτα, ἐκ τῆς ἐξετάσεως τοῦ ἐν Χάλκῃ ἀρχιεακοῦ ὑλικοῦ διαπιστοῦται ὅτι ὁ Εὐμένιος εἰσῆλθεν εἰς τήν Σχολήν ἔν ἔτος ἐνωρίτερον, τουτέστι τό 1867, δεδομένου ὅτι εἰς τό «Μητρώον τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας 1869-1930» ἀναφέρεται ρητῶς ὅτι ὁ Εὐμένιος Ξηρουδάκης ἐνεγράφη εἰς τήν Θεολογικήν Σχολήν τήν 26^{ην} Αὐγούστου 1867, διανύων κατά τό σχολικόν ἔτος 1869-1870 –ἔτος συστάσεως τοῦ

¹³¹ Βλ. Α. NANAKH (Ἀρχιμανδρίτου, νῦν Μητροπολίτου Ἀρκαλοχωρίου), *Ἐκκλησιαστικά Κρήτης 19^{ος}-20^{ός} αἰῶνας*, ἐκδ. Αφοί Κυριακίδη (Θεσσαλονίκη 1997), 233.

¹³² Ὁ.π., 233-234.

προμνημονευθέντος Μητρώου της Σχολής– τό 19^{ov} έτος της ήλικίας του, έν τῷ όποίῳ άναγράφεται ώς εύρισκόμενος είς τό Δ΄ έτος σπουδῶν¹³³.

Πρός τήν κατεύθυνσιν ταύτην συντείνει καί ή αὐτοβιογραφική μαρτυρία τοῦ ίδίου τοῦ Εὐμενίου, καθώς έν τῷ «Κώδικο τῶν Γυμνασμάτων τοῦ έτους 1867-1868» συμπεριλαμβάνονται τά «Άπομνημονεύματα της έμης Βιοτής» καί ή «Περιγραφή της Νήσου Κρήτης», πού άποτελοῦν, κατά τήν χειρόγραφον έπιγραφήν του, τά Γυμνάσματα τοῦ Β΄ έτους σπουδῶν, ένῶ ό Εὐμένιος, ώς ήδη έλέχθη, έσημείωσεν ότι κατετάχθη άμέσως είς τό Β΄ έτος σπουδῶν. Πρός τοῦτο συνηγορεῖ καί τό γεγονός ότι είς μέν τόν σχετικόν «Κώδικα τῶν Γυμνασμάτων τοῦ έτους 1868-1869» συμπεριλαμβάνονται τά Γυμνάσματα τοῦ Γ΄ έτους τοῦ Εὐμενίου Ξηρουδάκη (Επιστολογραφία), είς δέ τόν αντίστοιχον «Κώδικα τῶν Γυμνασμάτων τοῦ έτους 1870-1871» εύρίσκονται τά Γυμνάσματα τοῦ Δ΄ έτους τοῦ εἰρημένου (Ρητορικά Προγυμνάσματα). Έκ τῶν άνωτέρω συμπεραίνεται ότι ή μαθητεία τοῦ Εὐμενίου παρά τῷ Νικηφόρῳ Ζαχαριάδῃ έγένετο κατά τήν περίοδον 1867-1869, τοῦ Εὐμενίου μή ὄντος πρωτοετοῦς, ώς ύπεστηρίχθη έκ πιθανολογήσεως, αλλά διανύοντος ήδη τοῦλάχιστον τό δεύτερον –ή καί τό τρίτον, άκόμη– έτος της φοιτήσεώς του έν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ της Χάλκης.

Ένδιαφέρον παρουσιάζει ή διαπίστωσις ότι ό Εὐμένιος Ξηρουδάκης, ἄν καί εισήλθεν είς τήν Θεολογικήν Σχολήν της Χάλκης τό 1867, άπεφοίτησε μετά τήν πάροδον όκταετίας, τουτέστι τό 1875, παρά τό γεγονός ότι ό κύκλος τῶν σπουδῶν ήτο έπταετής (τέσσαρα γυμνασιακά καί τρία θεολογικά έτη). Δεδομένου, μάλιστα, ότι οὔτος, κατά δήλωσίν του, εισήλθεν αὔθις είς τό β΄ έτος σπουδῶν, θά έδει, κατά λογικήν συνέπειαν, νά ολοκληρώση τάς σπουδάς του κατά τό 1873 – δύο, δηλονότι, έτη ένωρίτερον άπό της άποφοιτήσεώς του. Η παρατηρουμένη καθυστέρησις όφείλεται είς τό γεγονός ότι κατά τό σχολικόν έτος 1869-1870, έκτός τῶν έπισκευαστικῶν έργων είς τήν βόρειον πλευράν τῶν κτιριακῶν έγκαταστάσεων της Σχολής, δέν ύπῆρξαν τελειόφοιτοι καί, γενικῶς, παρατηρεῖται έκτροπός τις κατάστασις, όδηγήσασα τόν Πρωθιερέα Σπυρίδωνα Βρετόν είς παραίτησιν έκ της Διευθύνσεως της Σχολής¹³⁴, της δημιουργηθείσης καταστάσεως σχετιζομένης μέ τήν προβληματικήν στάσιν ένίων φοιτητῶν, ώς δηλοῦται σχετικῶς είς τήν άπό

¹³³ Βλ. *Μητρώον της έν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς της τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Έκκλησίας 1869-1930*, ὁ.π., 8-9.

¹³⁴ Βλ. Α. ΜΕΞΗ, *Η έν Χάλκῃ Τερά Θεολογική Σχολή. Ιστορικά Σημειώματα (1844-1935)*, ὁ.π., 109.

9^η Δεκεμβρίου 1869 ἐπιστολήν τοῦ Πρωθιερέως Σπυρίδωνος Βρετοῦ πρὸς τὴν Ἐφορείαν τῆς Σχολῆς¹³⁵.

Ὡς ἐκ τούτου, ὁ Εὐμένιος Ξηρουδάκης προφανῶς καὶ ἀπώλεσε κατὰ τὸ σχολικόν ἔτος 1869-1870 τὴν δυνατότητα νὰ προαχθῇ, ὅπερ πιστοποιεῖται ἐμμέσως ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὰ «Γυμνάσματα τοῦ Δ! Ἔτους» συμπίπτουν μέ τὸ σχολικόν ἔτος 1870-1871, καθ' ἣν στιγμὴν τὰ «Γυμνάσματα τοῦ Γ^{ου}! Ἔτους» χρονολογοῦνται κατὰ τὸ σχολικόν ἔτος 1868-1869, ἐνῶ καὶ ἀπὸ τὸν σχετικόν Κώδικα μέ τὰ πρακτικά τῶν ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τῆς Χάλκης διδακτορικῶν ἐξετάσεων ἀπουσιάζει οἰαδήποτε ἀναφορά σχετικῶς πρὸς τὴν πραγματοποιήσιν τῶν καταληκτικῶν ἐξετάσεων τοῦ ἔτους 1870¹³⁶.

Ὁ βασικός, ὡστόσο, λόγος διὰ τὴν κατὰ δύο ἔτη καθυστερημένην ἀποφοίτησιν τοῦ Εὐμενίου ἐκ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης ὀφείλεται εἰς νέαν περιπέτειαν τῆς υἱείας του, γεγονός πού πιστοποιεῖται ἐκ σχετικῆς ἀδείας τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἐκ τῆς Ἐφορείας τῆς Σχολῆς ὅπως ἀπέλθῃ εἰς Κρήτην διὰ μίαν περίπου διετίαν (1872-1874) πρὸς περίθαλψιν τῆς κλονισθείσης υἱείας του: *«λόγω ἀσθενείας κατ' ἔγκρισιν τῆς Ἐφορείας ἐδόθη αὐτῷ ἡ περί ἀπελεύσεως ἄδεια εἰς Κρήτην τῇ 20ῇ Νοεμβρίου 1872· ἐπανῆλθε κατὰ Αὐγούστον τοῦ 1874»*¹³⁷.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὁ Εὐμένιος, κατὰ τὰ ἔτη φοιτήσεώς του, ἐγνωρίσθη καὶ μέ διακεκριμένας ἐκκλησιαστικὰς προσωπικότητας πού ἀνῆλθον εἰς σημαίνουσας θέσεις τῆς Ἱεραρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ὡς ἦσαν οἱ Γέροντες Μητροπολίται Ἡρακλείας Φιλάρετος Βαφειδῆς, Κυζίκου Ἀθανάσιος Μεγακλῆς, Νικομηδείας Ἀλέξανδρος Ρηγόπουλος ἀλλὰ καὶ ὁ ρηξικέλευθος Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Γερμανὸς Καλλιγᾶς, ἔργον τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν ἡ δημιουργία τοῦ Ἱεροῦ Συνδέσμου πρὸς ἀνύψωσιν τοῦ κύρους καὶ ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων τῆς μορφώσεως καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἐπιβιώσεως πού ἀντιμετώπιζεν ὁ ἱερός κλῆρος κατὰ τὴν ἐποχὴν του¹³⁸.

Ἡ ἐπιτυχὴς ὁλοκλήρωσις τοῦ ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τῆς Χάλκης προγράμματος σπουδῶν ἀπὸ μέρους τοῦ Εὐμενίου Ξηρουδάκη καὶ τῶν λοιπῶν τριῶν συνταξιωτῶν του πιστοποιεῖται ἐκ

¹³⁵ Βλ. *Κῶδιξ Ἀλληλογραφίας Διευθύνσεως τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς ἀπὸ τοῦ 1864 μέχρι τοῦ 1900*, Ἀρχεῖον Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, 42.

¹³⁶ Βλ. *Κῶδιξ περιέχων τὰ Πρακτικά τῶν Διδακτορικῶν Ἐξετάσεων τῶν Μαθητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ὁ γενόμενος ἐπὶ Πατριάρχου Ἀνθίμου Στ', Σχολαρχοῦντος Κωνσταντίνου Τερομονάχου Τυπάλδου, 1848-1939*, Ἀρχεῖον Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, 41, 44.

¹³⁷ *Μητρῶν τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας 1869-1930*, ὁ.π., 9.

¹³⁸ Βλ. Α. ΝΑΝΑΚΗ, *Ἐκκλησία Ἐθναρχοῦσα καὶ Ἐθνική*, ὁ.π., 103-140. Πρβλ. Θ. ΜΕΪΜΑΡΗ, *Ἐθνικός προσδιορισμός καὶ αἰτούμενα στοῦ Ἑλλαδικό Κράτος. Τὰ καθ' ἑαυτὸν Νικάνδρου Ζαννουβίου καὶ ἡ ἐποχὴ του (1828-1888)*, ὁ.π., 405-427.

σχετικής Πράξεως (ΚΣΤ΄, Συνεδρίασις Α΄) τῆς 1^{ης} Ἰουλίου 1875, ὡς αὕτη διασφύζεται ἐν τῷ εἰδικῷ «Κώδικι τηρήσεως τῶν πρακτικῶν τῶν διδακτορικῶν ἐξετάσεων τῶν φοιτητῶν τῆς Σχολῆς» καί φέρουσα τὴν ὑπογραφήν τοῦ Διευθυντοῦ Ἀρχιάλου Βασιλείου καί τοῦ Γραμματέως Κωνσταντίνου Χειμωνίου, μετὰ τῆς ἐπισημάνσεως ὅτι αἱ ἐξετάσεις ἐγένοντο παρουσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ Β΄ –βάσει τοῦ Κεφαλαίου Θ΄ τοῦ Κανονισμοῦ λειτουργίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης τοῦ 1857¹³⁹– καί τῶν μελῶν τῆς Πατριαρχικῆς Συνόδου. Ἐν τῇ εἰρημένῃ Πράξει, τό ἐπίθετον τοῦ Εὐμενίου καταγράφεται ὡς «Γεωργιάδης» καί οὐχί ὡς «Ξηρουδάκης», ἐνῶ ἡ ἀλλαγὴ τοῦ ὀνόματός του ἀπὸ «Νικόλαος» εἰς «Εὐμένιος» ὀφείλεται εἰς τό γεγονὸς τῆς χειροτονίας του εἰς διάκονον ἐν τῇ Πόλει, πρὸ τῆς ἀποφοιτήσεώς του ἐκ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, καθὼς ὁ Εὐμένιος προσδιορίζεται πλέον ὡς «ἱεροδιάκονος», δεδομένου ὅτι μόλις τρεῖς μῆνας μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του ἐκ Κρήτης –ὅπου μετέβη πρὸς περίθαλψιν (μεταξὺ 20^{ης} Νοεμβρίου 1872 καί Αὐγούστου 1874)– εἰς Χάλκην, «τῇ 29ῃ Νοεμβρίου 1874 χειροτονηθεὶς διάκονος μετωνομάσθη Εὐμένιος»¹⁴⁰. Ἡ πληροφορία αὕτη εἶναι σημαντικὴ, καθὼς διευκρινίζει τό ζήτημα τῆς εἰσόδου του εἰς τὸν ἱερόν κλῆρον διὰ τῆς εἰς διάκονον χειροτονίας του, ταύτης γενομένης εἰς τὴν Πόλιν καί οὐχί εἰς τὴν Κρήτην, περὶ τοῦ ὁποίου ζητήματος οὐδὲν σχετικῶς ἀναφέρεται μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν.

Τό κείμενον τῆς ὡς ἄνω Πράξεως (ΚΣΤ΄, Συνεδρίασις Α΄) τυγχάνει εὐγλωττον καί σαφές:
«Παρουσιάζοντος τοῦ Παναγιωτάτου καί Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κυρίου Ἰωακείμ μετὰ τῆς περὶ Αὐτόν Ἀγίας καί Ἱερᾶς Συνόδου, συνῆλθεν ὁ τῶν καθηγητῶν Σύλλογος, προεδρεύοντος τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Σχολῆς Μητροπολίτου Ἀρχιάλου Βασιλείου, πρὸς τὴν διδακτορικὴν ἐξέτασιν τῶν μαθητῶν Γαβριήλ ἱεροδιακόνου Γεωργίου Ἰατρουδάκη, Εὐμενίου ἱεροδιακόνου Γεωργιάδου ἐκ Σφακίων Κρήτης, Ἡλία ἱεροδιακόνου Νικολάου ἐκ Σαράντα Ἐκκλησιῶν καί Νικολάου Παπᾶ-Δημητρίου Ζωγράφου ἐκ Βόλου τῆς Θεσσαλίας, ὧν ἐξετασθέντων αὐθημερόν ἀκριβῶς ἐν πᾶσι τοῖς θεολογικοῖς μαθήμασι καὶ κατὰ τὸν νόμον

¹³⁹ Κατὰ τὸν ἐν λόγῳ Κανονισμόν (1857) ἐπεκυροῦτο ἡ σχετικὴ πρόνοια τοῦ Κανονισμοῦ τοῦ 1853, δι' ἧς καθίστατο ὑποχρεωτικὴ ἡ παρουσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, δύο τοῦλάχιστον συνοδικῶν καί τῶν μελῶν τῆς Ἐφορείας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης κατὰ τὰς δημοσίας ἐξετάσεις τῶν τελειοφοίτων τῆς 1^{ης} Ἰουλίου. Βλ. Α. ΜΕΞΗ, *Ἡ ἐν Χάλκῃ Ἱερά Θεολογικὴ Σχολή. Ἱστορικά Σημειώματα (1844-1935)*, ὅ.π., 85, 104.

¹⁴⁰ *Μητρῶον τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας 1869-1930*, ὅ.π., 9.

τῆς Σχολῆς δοκιμασθέντων, ἀμέσως τὴν ἐπιούσαν ἐγένετο ἡ ἔναρξις τῶν ἐτησίων ἐξετάσεων τῶν λοιπῶν μαθητῶν»¹⁴¹.

Ἡ πρόταξις τῶν διδακτορικῶν ἐξετάσεων τῶν τελειοφοίτων ἔναντι τῶν ἐτησίων ἐξετάσεων τῶν ὑπολοίπων φοιτητῶν ὑπῆρξεν, ὡς γνωστόν, πρόνοια τοῦ Κανονισμοῦ λειτουργίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης τοῦ 1853, συμφώνως πρὸς τὰ διαλαμβανόμενα ἐν τῷ ΙΑ΄ Κεφαλαίῳ αὐτοῦ¹⁴².

Ὁ Εὐμένιος Ξηρουδάκης ἀπεφοίτησεν ἐκ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, ὡς ἄλλως τε συνέβη καὶ μέ τούς λοιπούς τρεῖς συνταξιώτας του, μέ τόν βαθμόν «ἄριστα», ὡς ἐπισημαίνεται σχετικῶς ἐν τῇ σχετικῇ Πράξει (ΚΣΤ΄, Συνεδρίασις Β΄) τῆς 2^ας Ἰουλίου 1875 τοῦ Καθηγητικοῦ Συλλόγου ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀρχιάλου Βασιλείου, κατὰ τὴν ὁποίαν συνεδρίαν ἐπραγματοποιήθη ἡ προβλεπομένη παρά τοῦ Κανονισμοῦ μυστικὴ ψηφοφορία:

«εἰς προσδιορισμόν τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀξίας ἐκάστου τῶν κατὰ τὴν Ι^ην τοῦ μηνός ἐξετασθέντων τελειοδιδάκτων μαθητῶν. Γενομένης δέ τῆς τῶν ψήφων διαλογῆς (...) καὶ τοῦ βαθμοῦ τοῦ προηγουμένου ἔτους προστεθέντος, ἔτυχον ἅπαντες τοῦ βαθμοῦ ἄριστα κατὰ πλειονοψηφίαν. Τοιοῦτον δέ σχοῦσης ἀποτέλεσμα τῆς ψηφοφορίας, ὁ σύλλογος τῶν καθηγητῶν ἐνέκρινεν αὐτούς, ἀπὸ δόγματος ὁμοθύμου, ἀξίους τοῦ Διδακτορικοῦ τῆς θεολογίας Διπλώματος. Τούτων οὕτω γενομένων, ἀναβάλλεται ἡ συνεδρίασις ἐπὶ τὴν προσεχῆ Κυριακὴν, 3^ην τοῦ αὐτοῦ μηνός, πρὸς τὴν κατὰ νόμον ἐπίδοσιν τῶν Διπλωμάτων μετὰ τῆς ἐπὶ τούτῳ νενομισμένης τελετῆς»¹⁴³.

Ἡ ἐπίδοσις τοῦ Διπλώματος τῷ Εὐμένιῳ Ξηρουδάκῃ, ὡς ρητῶς ἀναφέρεται ἐν τῇ σχετικῇ Πράξει (ΚΣΤ΄, Συνεδρίασις Γ΄) ἐγένετο τὴν 3^ην Ἰουλίου 1875, εἰς εἰδικὴν τελετὴν λαβοῦσαν χώραν εἰς τὸν Ἱ. Ναόν τῆς Ἀγίας Τριάδος, παρουσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ Β΄ καὶ τῶν μελῶν τῆς Πατριαρχικῆς Συνόδου, ὡς καὶ πλείστων φιλομούσων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν:

«μετὰ προσλαλίαν ἀπευθυνθεῖσαν τοῖς τελειοδιδάκτοις ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Σχολῆς (Ἀρχιάλου Βασιλείου), τῶν Πρακτικῶν τῶν προλαβουσῶν συνεδριάσεων ἀναγνωσθέντων, ἐνεχειρίσθη ὑπ’ αὐτοῦ ἐπισήμως, ἀναγνωσθὲν πρότερον εἰς ἐπήκοον πάντων, τό προσανῆκον

¹⁴¹ Κῶδιξ περιέχων τὰ Πρακτικά τῶν Διδακτορικῶν Ἐξετάσεων τῶν Μαθητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ὁ γενόμενος ἐπὶ Πατριάρχου Ἀνθίμου Στ΄, Σχολαρχοῦντος Κωνσταντίνου Γερομονάχου Τυπάλδου, 1848-1939, ὅ.π., 54.

¹⁴² Βλ. Α. ΜΕΞΗ, *Ἡ ἐν Χάλκῃ Ἱερά Θεολογικὴ Σχολή. Ἱστορικά Σημειώματα (1844-1935)*, ὅ.π., 85.

¹⁴³ Κῶδιξ περιέχων τὰ Πρακτικά τῶν Διδακτορικῶν Ἐξετάσεων τῶν Μαθητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ὁ γενόμενος ἐπὶ Πατριάρχου Ἀνθίμου Στ΄, Σχολαρχοῦντος Κωνσταντίνου Γερομονάχου Τυπάλδου, 1848-1939, ὅ.π., 55.

Δίπλωμα τοῖς Ἱεροδιακόνοις Γαβριήλ, Εὐμενίῳ καὶ Ἡλίᾳ, οἳ καὶ δημοσίᾳ καθυπέσχοντο τηρήσειν ἐν συνειδήσει τὰ ἴδια χρέη, καὶ ὅλαις δυνάμεσιν ἐκπληρώσειν τὰ ὑπὸ τοῦ Διπλώματος τῷ Διδασκάλῳ τῆς Ἱερᾶς Θεολογίας ἐπιβαλλόμενα ἱερά καθήκοντα. Τῷ δὲ Νικολάῳ, ἅτε μῆπω ἱερωθέντι, οὐκ ἐπεδόθη Δίπλωμα, ἀναβληθείσης τῆς ἐπιδόσεως μέχρι τῆς χειροτονίας αὐτοῦ, κατὰ τὸν περὶ τούτου τῆς Σχολῆς νόμον»¹⁴⁴.

Τό Δίπλωμα τοῦ ἱεροδιακόνου Εὐμενίου, φέρον ἀριθμόν πρωτοκόλλου 154 καὶ ἡμερομηνίαν 3^{ην} Ἰουλίου 1875, τυγχάνει ὑπογεγραμμένον ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης Ἀγχιάλου Βασιλείου καὶ τοῦ Γραμματέως αὐτῆς Κωνσταντίνου Χειμωνίου καὶ ἐπικυρωμένον παρὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ Β΄. Τό σημαντικό, ἐν προκειμένῳ, ἔγκειται εἰς τὴν διαπίστωσιν ὅτι, μέ διαφορὰν μόλις δύο ἡμερῶν, χρησιμοποιεῖται, πλέον, ἐν τῷ Διπλώματι τό ἐπίθετον «Ξερουδάκης» ἀντὶ τοῦ «Γεωργιάδης», ὡς, δηλαδή, ἐγένετο κατὰ τὴν προμνημονευθεῖσαν Πρᾶξιν τῆς 1^{ης} Ἰουλίου 1875 περὶ τῶν διδακτορικῶν ἐξετάσεων τοῦ Εὐμενίου. Ἡ διαπίστωσις αὕτη συντείνει καὶ εἰς ἑτέραν παραδοχὴν, ὅτι, δηλαδή, τοῦλάχιστον μέχρι καὶ τῆς ἀποφοιτήσεώς του ἐκ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης (1875), ὁ Εὐμένιος ἦτο γνωστός ὡς «Ξερουδάκης» καὶ οὐχὶ ὡς «Ξηρουδάκης»· γεγονός πού ὀδηγεῖ εἰς τὴν σκέψιν ὅτι ἡ προσαρμογὴ τοῦ ἐπιθέτου εἰς «Ξηρουδάκης» ἐγένετο κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐπανακάμψεώς του εἰς τὴν Πόλιν λόγῳ τῆς καθηγητικῆς του παρουσίας ἐν τῇ Χάλκῃ κατὰ τὴν περίοδον 1880-1886 καὶ οὐχὶ συλλήβδην ἐξ ἀρχῆς κατὰ τὴν ἐν τῇ Πόλει ἐγκατάστασίν του κατὰ τὴν περίοδον τῶν παιδικῶν καὶ φοιτητικῶν του χρόνων, δεδομένου δ' ὅτι καὶ ἡ πτυχιακὴ του ἐργασία ὑπὸ τὸν τίτλον: «Θέσις ὅτι ὁ Μωϋσῆς ἐστὶν ὁ ἀληθὴς τῆς Πεντατεύχου Συγγραφεύς» φέρει τὴν ὑπογραφήν «Εὐμένιος ἱεροδιάκονος Ξερουδάκης»¹⁴⁵.

Τό Δίπλωμα τοῦ Εὐμενίου Ξερουδάκη, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ εἰρημένος ἐκηρύσσετο διδάσκαλος τῆς Ὁρθοδόξου Χριστιανικῆς Θεολογίας, εἶναι σαφές καὶ ὡς πρὸς τὸν τόπον καταγωγῆς του, καθὼς ἐν αὐτῷ δηλοῦται ἡ προέλευσίς του ἐκ Σφακίων Κρήτης:

«Ἐπὶ Ἰωακείμ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, Διευθύνοντος ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας Βασιλείου Μητροπολίτου Ἀγχιάλου καὶ καθηγητοῦ τῆς Θεολογίας, ὁ τῶν τῆς Σχολῆς Καθηγητῶν Σύλλογος Εὐμένιον Γεωργίου Ξερουδάκην ἱεροδιάκονον ἐκ Σφακίων τῆς Κρήτης ὀρμώμενον, διδαχθέντα μὲν τὴν Ἱεράν Θεολογίαν, ἐν

¹⁴⁴ Ὁ.π.

¹⁴⁵ Ε. ΞΕΡΟΥΔΑΚΗ (ἱεροδιακόνου), *Θέσις ὅτι ὁ Μωϋσῆς ἐστὶν ὁ ἀληθὴς τῆς Πεντατεύχου Συγγραφεύς*, ὁ.π.,

δέ τῇ γενομένῃ ἀκριβεῖ δοκιμασίᾳ τὴν εἰς τὰ Θεολογικά ἐπίδοσιν ἄριστα ἐπιδειζόμενον, ἀπὸ δόγματος ὁμοθύμου εἰς τοὺς διδασκάλους τῆς Ὁρθοδόξου Χριστιανικῆς Θεολογίας, κατὰ τὸν νόμον, ἐνέκρινε, καὶ πάντα αὐτῷ τὰ τῷ διδασκαλικῷ ἀξιώματι παρομαρτοῦντα προσένειμε. Ταῦτα δηλοῦται τῷ Διπλώματι τῷδε, σεσημασμένῳ μὲν τῇ τῆς Σχολῆς σφραγίδι, ὑπογεγραμμένῳ δέ ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ καὶ τοῦ τῆς Σχολῆς Γραμματέως, καὶ φέροντι τὴν Πατριαρχικὴν ἐπικύρωσιν»¹⁴⁶.

Τό ἔτος ἀποφοιτήσεως τοῦ Εὐμενίου Ξηρουδάκη (1875) συμπίπτει μέ τὴν ἀπόφασιν τῶν ἀρμοδίων ἐλληνικῶν ἀρχῶν περὶ τοῦ τρόπου ἀναγνώρισεως τῶν πτυχίων τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, καθὼς, κατὰ τὸν Ἀπόστολον Μέξην, «τό ὑπουργεῖον τῆς ἐν Ἑλλάδι δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἐχορήγει τῇ Ἱ. Θ. Σχολῇ τό προνόμιον νά θεωρῶνται ἔγκυρα τὰ ἐνδεικτικά καὶ ἀπολυτήρια αὐτῆς ὡς τὰ τῶν Γυμνασίων ἐν Ἑλλάδι»¹⁴⁷.

Ὁ Εὐμένιος Ξηρουδάκης, συνελόντι δέ εἰπεῖν, ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας ἐπέδειξε τὴν ἔφεσίν του εἰς τὰ γράμματα. Παρὰ τὰς οἰκογενειακὰς δυσκολίας καὶ τὰς ἀλλεπαλλήλους περιπετείας μέ τὴν ὑγίαν πού ἀντιμετώπισεν ἀλλὰ καὶ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς μετεγκαταστάσεώς του εἰς τὴν Χάλκην ἐκ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας, ὁ νεαρὸς Νικόλαος Γεωργιάδης ὑπῆρξεν ἀταλάντευτος θηρευτῆς τῆς παιδείας, διακριθεὶς διὰ τὴν φιλομάθειαν καὶ τὴν ἐπιμέλειάν του καὶ κατὰ τὰ ἔτη φοιτήσεώς του εἰς τὴν κατὰ Χάλκην Θεολογικὴν Σχολήν, ἀποφοιτήσας ὡς ἀριστοῦχος, καταλιπὼν, μάλιστα, κείμενα μέ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὰς ἐπιστήμας τῆς βιβλικῆς γραμματείας, τῆς ἐθνολογίας, τῆς λαογραφίας καὶ τῆς ρητορικῆς, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν σημεῖα τῆς λογιότητος τοῦ Κρητὸς τούτου κληρικοῦ πού ἀνεδείχθη μέ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου εἰς τὸν πρῶτον θρόνον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης κατὰ τὴν α' εἰκοσαετίαν τοῦ Κ' αἰῶνος (1898-1920).

¹⁴⁶ Κῶδις τῶν Διπλωμάτων τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ὁ γενόμενος ἐπὶ Πατριάρχου Ἀνθίμου Στ', Σχολαρχοῦντος Κωνσταντίνου Ἱερομονάχου Τυπάλδου 1848-1894, Ἀρχεῖον Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, 156.

¹⁴⁷ Βλ. Α. ΜΕΞΗ, *Ἡ ἐν Χάλκῃ Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολή. Ἱστορικά Σημειώματα (1844-1935)*, ὁ.π., 122.

Abstract

Within the expansive and noteworthy intellectual landscape of Cretan scholars active between the sixteenth and nineteenth centuries, a singular figure emerges whose significance lies in the confluence of ecclesiastical administration, encyclopedic learning, and academic contribution: Eumenios Xiroudakis. He served as Bishop of Lampi and Sfakia (1886–1898) and subsequently as Metropolitan of Crete (1898–1920). The present study aims to highlight his intellectual imprint within the academic sphere by examining his formative presence at the Theological School of Halki as a student, through the utilization and scholarly presentation of unpublished archival material preserved in the School's records. Notably, Eumenios Xiroudakis represents one of those exceptional cases whose engagement with the aforementioned Theological School did not conclude with the completion of its seven-year academic program, for he also served as a member of its faculty for six years (1880–1886), until his election to the episcopacy of Lampi and Sfakia.

Eumenios Xiroudakis, in sum, demonstrated from an early age a marked inclination toward learning. Despite familial hardship, recurring health challenges, and the significant upheaval of relocating to Halki in childhood, the young Nikolaos Georgiadis pursued education with unquaking resolve. Distinguished for his diligence and intellectual curiosity throughout his studies at the Theological School of Halki, he graduated with top honors, leaving behind written works of particular relevance to the fields of Biblical philology, ethnology, folklore, and rhetoric. These writings bear witness to the scholarly disposition of this Cretan cleric, who, with the passage of time, rose to occupy the primatial See of the Church of Crete during the first two decades of the twentieth century (1898–1920).